

FATİH ALBÜMÜNDE "ŞEYHİ" İMZALI MINYATÜRLER HAKKINDA

Doçent Dr. BAHAEDDİN ÖGEL

Etüdümüzün konusunu teşkil eden minyatürler Topkapı Sarayı Müzesinde (Hazine-2152) numaralı albümde bulunmakta ve "Şeyhî" imzasını taşımaktadırlar. Bu imzaların orijinal olup olmadıklarını tespit hususunda elimizde şimdilik bir kıstas bulunmamaktadır. Fakat aynı imzayı taşıyan minyatürleri toplayarak bir etüd konusu yapmak elimizdedir. Hele bu minyatürlerden biri üzerinde (Res. 8a) "*Amel-i Şeyhî al-Yakubî*" gibi *Akkoyunlu* Padişahı Sultân Yakup ile tarihi bir bağ kuran imzanın bulunması bizi Şeyhî üzerinde çalışmağa teşvik eden bir âmil oldu.

Etüdümüzün başlıca iki gayesi vardır : birinci gayesi Şeyhî imzalı minyatürleri en ufak teferruatları ile birbirile mukayese ederek müşterek bağlar ve ayırıcı noktaları aramaktır. Bunu ararken İslâmî ve Uzaksark hususiyetleri tefrik ederek bir tasnife doğru gitmektir. İkinci gaye ise bu minyatürlerdeki motifleri neşredilmiş veya edilmemiş minyatürlerdekiyle mukayese ederek bazı sonuçlara varmaktır. Neşredilmiş minyatürlerden başka İstanbul kütüphanelerinde bulunan XV. asra ait 32 minyatürlü yazmanın tam olarak alınmış mikrofilimleri bu mukayese için kullanılmıştır. Eibise, at takımları, süslemeler vs. gibi unsurların tarihleri bilinen minyatürlere göre, asırlar boyunca ve muhtelif kültür çevrelerinde gösterdikleri istihaleyi tespit, bu sahadaki etüdlere için yeni bir adım olacaktır. Bu suretle motifler hakkında daha sarîh hükümler verecektik. İnsan ve hayvanların vaziyet alışları, Eibise ve eşyalar üzerindeki süsler de is-

rarla tarihi bilinen eserler üzerinde aranmıştır.

Çalışmalarımızın sıklet merkezini XV. asır Herat ve İran mekteplerinin eserleri teşkil etmiştir. Etüdü lüzumsuz olarak büyümemesi için yalnız Şeyhî imzalı minyatürlerdeki tipler alınmış ve bu unsurların muhtelif asır ve mekteplerdeki istihaleleri gösterilmek istenmiştir. Bu motifler ikonografisinin böyle mahdut olarak ele alınması diğer tiplerinin tetkikinin ihmal edildiğini ifade etmemelidir.

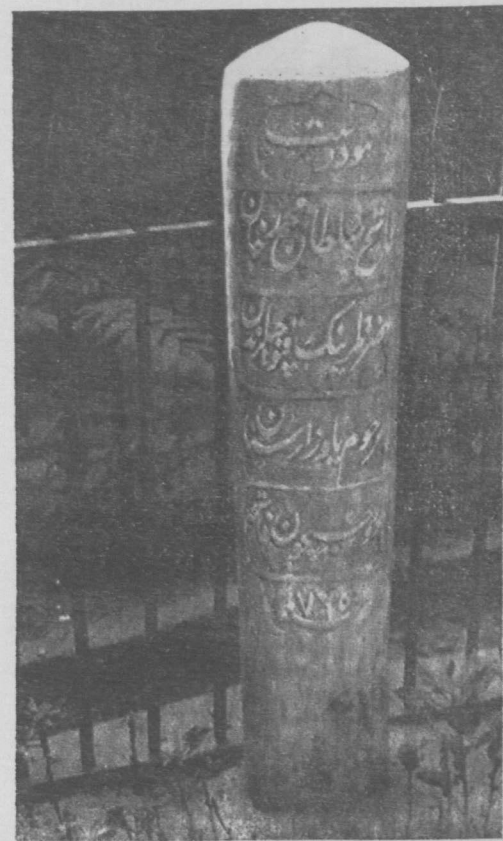
Etüdümüz İslâmî ve Uzaksark karakterindeki minyatürleri inceleyen iki bahisten müteşekkildir. Uzaksark karakterinde olup da İslâmî motifleri ihtiva eden bazı eserler de vardır ki, bunlara hususi bir ehemmiyet atfedilmiştir. Eserlerin aynı albümdeki muhtelif kopyaları da gösterilmek istenmiştir.

Bu etüd eserlerdeki noktaların zaman ve mekân içinde bir mütaleasıdır. Bu sahada yeni bir adım olduğundan dolayı da kusurlarımın affını dilerim.

Mukayeselerde Kullanılan Minyatürlü Yazmalar

Motiflerin ikonografisini yaparken yalnız olarak herhangi bir fikir dermeyeranından kaçınmak için İstanbul Müzelerindeki 1500 e yakın minyatürün fotokopileri bu tetkikde kullanılmak üzere bizde bulunmaktadır.

Şahname	731/1330	TpSM-1479-H
Ferhatname	773/1371	TpSM-1479-H
Şahname	772/1370	TpSM-1511-H
"	809/1406-7	ÜnivK.-1408
Hamse	810/1407	TpSM-796-H
Çahar makale	835/1431	TİsM-1954

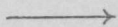
Res. 77 — Yavuz Er Sinan

Res. 78 — Horoz Baba

Res. 79 — Ali Baba

Hamse	841/1437	TpSM-789-H
"	844/1440	TpSM-774-H
Şahname	846/1442	TpSM-863-R
Hamse	848/1444	TpSM-870-H
"	850/1446	TpSM-898-H
Şahname	850/1446	TpSM-866-R
Hamse	XV. asır ortası	TpSM-773-H
"	"	TpSM-779-H
Şahname	868/1463	TpSM-1496-H
Hamse	879/1474	TpSM-872-R
"	881/1476	TpSM-874-R
"	882/1477	TpSM-795-H
"	886/1481	TpSM-762-H
Şahname	877/1482	TpSM-1489-H
Hamse	890/1485	TpSM-768-H
Muhabetname	887/1482	TpSM-3563-III.A.
Hamse	896/1490	TpSM-771

Şahname XV. asır sonu Univ.K.-1407
Hamse " " Univ.K.-1318

Bunlardan başka TıSM'de 1927, 1934, 1939, 1945, 1964, 1947, 1950 numaralı yazmalar tetkik edilmiş ve minyatürleri kısmen foto ile alınmıştır. Tpsm'de 1078-H, 1015-H, 1653-H, 1022-H ve Mesalik ül-ussak motiflerimizin tetkiki bakımından gözden geçirilmiştir, bu yazmaların mahiyetlerini anlayabilmek, hususî ve büyük etüdüre bağlıdır. Biz bunları yalnızca motifleri bakımından gözden geçirdik.

Kısaltmalar :

TpSM = Topkapı Sarayı Müzesi
TıSM = Türk - İslâm Eserleri Müzesi
Univ.K. = İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
GMSŞ = Gülistan Müzesi Şahnamesi

I. Kısım

İSLÂMİ OLMAYAN MOTİFLER

I. İslâmî Olmayan Eserlerde

1 — Flütçüler :

Şahne, flüt çalan bir kişi ile onu dinleyen iki kişi ve minyatürün üst kısmını süsleyen bir badem dalından müteşekkildir. Flüt çalan şahıs kadındır. Dinleyenlerden birisi kadın, diğeri de erkektir. Fizyonomileri o kadar açık değilse de erkeğin belindeki kemer ve şapkası cinsiyetini tayin etmektedir. Aynı kuşağa (Lev. II) de rastlamaktayız. Bu eserin diğerlerinden farkı elbiselerin yakaları dolayısıyledir. Yakalar kruvaze kavuşmamakta ve diğerlerine nazaran kendine has bir özellik arz etmektedir. Yakalar çok geniş ve köşelidir. Küpelerin şekli de diğerlerinden ayrılan bir motiftir.

Kuşaklar, diğer eserlerdeki üslûba bağlanmış tarzına aykırı değildir. Flütçü kısa bir yelek giymiştir. Bu bunada diğer eserlerde rastlıyoruz.

Üç şahsın fizyonomisi de birbirine benzemektedir. Yalnız erkeğin gözleri, inhinah çizgilerle gösterilmiştir.

Eserin ikinci kopyası :

Badem dalının Şeyhî imzasını taşıyan

ikinci bir kopyasını aynı albümde görmekteyiz. Kuşların ve çiçeklerin renklerin de küçük ayrıntılar meydana gelmiştir. Çiçekler birisinde açık penbe, diğerinde ise penbeye hafif bir kahve rengi çeşnişi ilâve edilmiştir. Kuşların renkleri aynen bırakılmışsa da, kanadın rengi başa, başın rengi ise kanada vurulmuştur. İyice kontrol edilince birbirinin aynen kopyaları olmadığı görülür. Uzun dalların uçları, münferid eserde daha teferruatlı olarak işlenmiştir. Çiçek ve goncaların sayısı her iki eserde de aynıdır. Yalnız bazı yaprakların yerleri ve duruş şekilleri değişmiştir. Kuşların ve kelebeklerin duruşunda fark yoktur. Yalnız kelebeklerin rengi değişmiştir.

Bu ikinci daldaki teferruat, yukarıdaki orijinaldekine nazaran daha az işlenmiş ve bu fark çok azdır. San'atkâr, şahsiyetini ancak renklerin yerlerini değiştirmek suretile göstermiştir.

2 — Vazolu Minyatür :

Şahıslar, ön pilânda üç, arka pilânda iki kişiden müteşekkildir. Sol tarafta elinde bir vazolu tutan kadın erkeğe bir şey

sunmak istemektedir. Erkek ise eteğini kaldırmış, şalvarı üzerindeki bir çantayı göstermektedir. Bu vazo ve çanta, ayrıca motif bahsında incelenecektir. Erkeğin elbisesi —kravaz olup olmadığı iyice belli olmayan— bir kaftanla beyaz ve paçaları uzun bir şalvardan teşekkül etmektedir. Önden iliklenen beyaz bir gömlek görülmektedir. Yakanın kenarları ve kıyası iyice tefrik edilemeyen bir rinsö ile tezyin edilmiştir. Kaftanın yaka ve kollarının kenarları ile etekleri de bordürlü tezyin edilmiştir. Saç tuvaletine tetkik konusu albümde sık sık rastlamaktayız. Fakat fizyonomi, çok mübalâğalı bir şekilde üsluplandırılmıştır. Kaşları inhinalı bir çizgi ile gösterilmiş, gözleri haddinden fazla çekik gösterilmiş ve adaleleri çok gergin bir şekilde tasvir edilmiştir. Halbuki kadınların fizyonomisindeki hatlar daha yumuşak ve İslâmî fizyonomilere yakındır. Arka plândaki yaşlı şahıslar, daha başka bir üslûp ve teknik arzetmektedirler. Saçları tıraşlıdır. Birinde hafif bıyık bulunmaktadır. Karakteristik Uzakşark fizyonomileridir. 100 a'daki seyirci şahıslara benzerler.

Fondaki tümseklerin işlenmesi tamamlanmıştır.

Sağ ve sol taraftaki kısımlar siyah boya ile iyice grileştirilmiş ve teferruatı iyice belirtilmiştir. Orta kısımda ise teferruat, kalemle hafifçe işlenmiş ve öyle bırakılmıştır.

Eser, kadınların şapkaları bakımından (Lev. III) ile, sıkı bir yakınlık arzetmektedir. Bol miktarda İslâmî motif ve tezyinatı da ihtiva etmesi bakımından tetkike değer.

Kadınların elbiseleri daha fazla İslâmî bir karakter taşımaktadır.

3 — Küçük Köpek Minyatürü :

(Lev. IX) da "Kâr-ı Üstad Şeyhî" imzalı küçük eserde, arkalarını birbirine dayamış iki köpek görülmektedir. Köpeklerin birisi kahverengi, diğeri ise siyahtır. Köpeğin bütün teferruatı, önce kalemle iyice işlenmiş ve yarım tonlar iyice belirtilmiştir. Bazı yerler, tamamen beyaz bırakılmış ve bu suretle ışık, gölge münase-

betlerinde tam kontrast bir netice elde edilmeğe çalışılmıştır. Çini mürekkeple elde edilen bu desen üzerine düz bir boya vurulmuş ve bu suretle renk bakımından noksanlık ta giderilmiştir. Fakat boyaların mümkün mertebe açık olmasına dikkat edilmiştir. Bu tablo, albümün 51 B sahifesindedir.

Eserin orijinali :

2153 numaralı albümün 100 a sahifesinde, samanlı bir kâğıt üzerine yapılmış bir tabloda, 51 b'deki Şeyhî imzalı köpeklerin orijinalini görmekteyiz. Eser imzasızdır. Köpekler şeklen Şeyhî'ninkinden farksız iseler de, yapılarındaki üslûp ve teknik arasında bariz bir fark vardır. Ciddî bir şekilde kontrol edildiği zaman Şeyhî imzalı eserin işleniş bakımından daha üstün olduğu görülür. Fakat 100 a'daki eser bir hikâye veya bir mevzu ifade etmek için yapılmıştır. Arka plânında bir tümsek vardır. Bu tümseğin arkasında, Uzakşark tipinde dört kadın, köpeklere bakarak dedikodu yapmakla meşguldurlar. Minyatürün kenarında bulunan iki erkek ise, köpeklerin bu çiftleşme hadisesi ile ilgilenen kadınlarla alay etmektedirler. Eser, Uzakşark karakterindedir. Gölgelemin belirtilmesi için beyaz yıldız kullanılmıştır.

Bu eser, Muhammed Siyah-kalem imzalı minyatürlerin tekniğine daha yakındır. Hangi eser orijinaldir? 100 a'daki eser mufassal olduğundan eski olması muhtemeldir. Fakat teknik bakımından 51 b'deki eserin ayrılık ve üstünlüğü ne ile izah edilmelidir?

Şimdilik şunu diyebiliriz ki her iki eser de aynı mektebin hususiyetlerini taşımakta idiler.

II. Uzakşark Üslûbu ile İslâmî Motiflerin Mezcedildiği Eserlerde

(Lev. I), gerek ihtiva ettiği İslâmî motifler ve gerekse İslâmî eserlere motif bakımından yaptığı tesirle, Şeyhî imzalı eserler arasında mümtaz bir mevki

kazanmıştır. Bu eserin karakteristik noktaları, müşahademize göre şunlardır :

Uzakşark karakteri taşıyan elbise, şapka, mobilya ve yelpazedir. İslâmî eserlerde görülen unsurları, gül, üslûplandırılmış çiçek, şapkaya takılmış sun'î çiçek, yelpazenin tezyinatıdır. Tam manasile islâmî unsur ise mobilyanın tezyinatıdır. (Şek. 6).

Elbiseler (I, III,) deki eserlerle benzerlik gösterdiğini elbise bahsında kaydedeceğiz. Kaftanların her ikisi de tezyinatlıdır. Kaftanın birisi kruvaze kavuşur, diğeri ise göğüsde büyük bir düğme ile düğmelenir. Bunun altında eşarba benzer bir şey görülmektedir. Belki de alttaki mintanın yakasıdır. Fakat her ikisinde de görülmektedir. Soldaki şahıs elinde tuttuğu bir kitabı okumaktadır. Kitap ciltlidir. ve *Çin kitabına benzemektedir*. Sağdaki şahsın parmakları kınalıdır. Kollarında

bilezikler vardır. Büyük kaşlı bir yüzük de görülmektedir. Sağdaki şahsın küpeleri daha büyük ve salıcadır. Soldaki şahsın boynuna atılmış bir şal vardır. Bu da diğer eserlerde mevcuttur.

Çiçekleri ihtiva eden bir vazo veya saksı görülmektedir. Divanın arkasında bulunmaktadır. Kökleri divan arkasında kaybolmaktadır. Sağdaki şahsın şapkasının cephesinde yarım daire şeklinde iki kaş sırası görülür. Bunların kıymetli taşlarla kaşlanmış olması çok muhtemeldir. Aynı sistemle yapılmış kaşlara, soldaki kadının baş süslerinde ve göğsündeki büyük düğmede de rastlamaktayız.

Fizyonomiler, Ş e y h î imzalı islâmî eserlerden pek fazla ayrılmamaktadır. Fikirlerimizi hülâsa edersek, bu kadar us-taca *mezcedilmiş Orta ve Uzakşark üslûbu* medihden ve mükemmeliyetini itiraftan başka bir şey elimizden gelmez. Motifler, kendi bahislerinde incelenecektir.

İNSAN TASVİRİ VE KIYAFETLER

Minyatürlere Göre

1 — Kaftanlar :

Sağa kruvaze kavuşmuş elbiseler, Ş e y h î'de ekseriyeti teşkil eder. Bunları da kadın ve erkeklere mahsus olmak üzere iki kısımda mütalea etmek lâzımdır. Dış elbiseler için kaftan tabirini kullanacağız.

Erkek kaftanları, umumiyetle geniştir (Lev. III). Kolları da normalden daha uzun ve çok boldur. Yakası geniş olarak içe doğru kıvrılmış, ve üzeri de tezyin edilmiştir. İslâmî karakterdeki eserlerde yaka, yalnızca devrildir. Halbuki burada, yaka devrildikten sonra, iç kenarına bir dikiş vurulmuş ve bu suretle ince bir şerit meydana gelmiştir.

Kolların kenarı bazılarında tezyin edilmiştir. (Lev. V), bazılarında ise kol kenarında tezyinat bulunmadığı gibi, bir dikişle gösterilmemiştir de (Lev. III). Halbuki tezyinatsız eserlerde kolun kenarında bir dikiş vardır (Lev. VII a, b).

Ş e y h î imzasını taşıyan eserlerdeki bu tip kaftanların hepsi *uzun kolludur*.

Kuşakları kumaştır. Bele bağlandıktan sonra, iki ucu önden sarkar. Kuşağın ucu tezyin edilmiştir. Kuşağı dik kesen tezyinatlar tevali eder. (Lev. V a, b) deki kuşakların tezyinat şekli ve hattâ motifleri aynıdır. Motif ördeklerden müteşekkildir. Ve islâmî bir karakteri haizdir.

Yırtmaçlar iyice belli olmamaktadır. (Lev. V b) de bir yan yırtmaç açık olarak görülmektedir.

Kadın kaftanları, biraz daha ince kumaşlardan yapılmıştır. Bilhassa (Lev. I, II) deki kaftanlar birbirlerine yakındır. Yalnız (Lev. I) deki kaftan kruvaze olarak sağa kavuşmaktadır. Ş e y h î imzalı eserlerde sağa kavuşan tek kaftan budur. Bunları da tezyinatlı ve tezyinatsız olmak üzere iki kısımda mütalea edebiliriz. Tezyinatsız kaftan tipi (Lev. I) de-

dir. Yakası devriktir. Ne kol kenarlarında ve ne de yakada süs şeritlerine rastlanmaz¹

Tezyinatlı tipler, bilhassa (Lev. II) dedir. Bunların da yakaları devriktir. Yalnız yakanın her iki kenarına süs dikişleri geçirilmiştir. Yaka üzerinde bir bordür bulunur. Sağdaki kadının kaftanı, noktalarla teşkil edilmiş, Şeyhinin yıldız motiflerini ihtiva etmektedir. Kaftanın etekleri çok uzundur. Eteklerin kenarında da birer bordür görülür.

Önlük veya eteklik şeklinde dikilmiş bir kısım, kuşaktan aşağıya doğru sarkar. Ufak yırtmaçlar da yapılmıştır. Diz kapaklarına kadar iner. (Lev. III) deki önlük kaftanın eteklerine kadar inmiştir. Çok uzundur. Anadoluda üç eteğin üzerine, iki parçadan müteşekkil böyle bir eteklik takılmakta öncek vs. denmektedir. Aradaki büyük zaman ve mekân farkını müdrükiz. Fakat bu tabirleri mümkün olduğu kadar Anadolu folklorunda kullanılan kelimelerle ifadeye çalıştık.

2 — Gömlekler :

Gömlekler, açık yakalı elbiselerde göğsü kapayan bir kısım olduğu için elbisede önemli bir yerde bulunur. Muhtelif renkedirler. *Erkek gömlekleri*, kendinden ve düz yakalıdır. Yaka üzerinde iki tane düğme bulunmakta idi. Diğer düğmeler de aşağıya doğru sıralanmakta idiler. Düğmeler o kadar küçük değildir. Parlak süs düğmeleri oldukları anlaşılmaktadır. (Lev. V b. II) deki erkeğin gömleğinin yakası ve düğme delikleri şeridi tezyinatlıdır. Tezyinatın tümü "T" şeklinde bir manzara arzeder.

Kadın gömleklerinin yakaları daha incedir (Lev. I, II, III). Düğmeleri de daha azdır. İncelik ve zerafet vardır. Fakat tip aynıdır.

Çin'de gömleğin zuhuru ve menşeleri oldukça karanlıktır. Ku K'ai-chih'

in M. S. IV. asra ait minyatüründe sağa kavuşan elbise göğsü kapayan bir gömlek görülmekte ise de düğmeler belli değildir.² Fakat bundan sonraki minyatürlerde, göğüs umumiyetle açık.

Ortaşark ve Uzakşark Kaynaklarına Göre

1 — Kruvaze Kavuşmuş Kaftan :

Kruvaze kavuşmuş elbise, Ortasya'nın ve Uzakşark kültürünün en belli başlı unsurlarından birisidir. Çinliler kendi elbiselerini sağa iliklediklerinden, Hsiung-nu'lardan Göktürkler'e kadar, Ortasya halklarının elbiselerini sola iliklemelerini yadırgamış ve sık sık zikretmişlerdir.³ Çin kaynaklarına göre bunlar elbiselerini deriden yaparlardı.⁴ Aynı kaynaklar, Çine ithal edilen yünün de bunlardan alındığını kaydettiklerine göre,⁵ yün elbiselerin de çok olması icap etmektedir. Bu elbiselerin hangilerinin deriden ve hangilerinin yünden yapıldığını bilmiyoruz. Bu husus, bizim konumuzu da ilgilendirmez. Bizim burada üzerinde durduğumuz elbise tipi, uzun, geniş ve kalın kaftandır. Palto şeklindedir. Çinlilerinki daha geniş ve bir nevi kollu kepenek gibidir.

İskitlere ait eserler,⁶ Türkler'in

² W. C o h n, *Aynı esr.* fig. 13.

³ Prof. E b e r h a r d, bu hususa ayrı bir bahis ayırmıştır: Lokal kulturen, S. 229.

⁴ H s i u n g - n u'l ar için bk. H a n - s h u 94A, 3b.

⁵ T ' a i - P ' i n g - Y ü - L a n, 708 b.

⁶ İskitlerle Türklerin münasebet derecelerini keskin hudutlarla tespit, belki de ebediyen mümkün olamayacaktır. Müsterek bir Evrasya kültür çevresi bulunduğu ve Türklerin bu kültür çevresinin çok mühim bir uzvu olduğu muhakkaktır. Türklerin kendilerine has milli bir ananeleri bulunduğu bunlar arasında daima temayüz etmişlerdir. Kanatımca, İskitler, Evrasya kültür çevresinin bir unsuru olmaları bakımından, Türk kültür tarihi için ehemmiyeti haizdir. İskit elbiselerinin yakaları da kruvaze idi. Kruvaze yaka Evrasya kültür çevresinin çok karakteristik hususiyetidir. (M. R o s t o v t z e f f, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford 1922, S. 2.

¹ Böyle devrik yakalı ve yakaları sağa kruvaze kavuşan kaftanlara XII., XIII. ve hatta daha sonraki asırlarda rastlamaktayız.

elbiselerinin mahiyetini bulmayı kolaylaştırmaktadır. Türkle r'inki, vücuda uygun ve kullanışlıydı.

G ö k t ü r k'lerin elbiseleri soldan ilikli idi ' Orhon'da *G ö k t ü r k* yazıtlarının yakınında bulunan balballarda da elbiseler sola iliklenmiştir. (Şek. 2) ⁸ Yakalar, boyun hizasında geniştir. Elbisenin kenarına doğru geldikçe incilir. Başka balballarda da bu elbiseyi kruvaze kavuşmuş yakası ile görebiliriz. ⁹ Uzundur ve belinden bir kemerle bağlanmıştır.

Şarkî Türkistan kültürü üzerindeki *Sasanî* tesirini unutmamak lâzımdır. *Sasanî*'ler, *Ortaasya* kabilelerinden de çok şey almış ve çok şey vermişlerdi. Fikrimizce tesirleri tek taraflı mütalaa eden müellifler doğru bir yol tutmamışlardır. Bu sebeble de bu çalışmamızda, iki kültür çevresi arasındaki benzerlikleri *Sasanî*'ler lehine tefsir etmeyeceğiz. *A. Stein*'in *Şarkî Türkistan*'da yaptığı harfiyatlarda bulunan idoller üzerindeki kollu, kısa ceketler karakteristiktir. ¹⁰ Hepsi de sağa kavuşmuştur. Aynı hafriyatta bulunan *Çin* minyatürlerindeki elbiseler de sağa kavuşmuştur. ¹¹ *Çin* tesiri olmayan eserlerde, yakalar, boyun hizasında geniş ve indikçe daralmaktadır. *Çin* yakaları ise, *G ö k t ü r k'lerin* gibi daralır.

Buna mukabil, *Uygur*'ların gelişinden evvel yapılmış bazı firesklerde, elbisenin sola iliklendiğini görüyoruz. ¹² Görülüyorki *Şarkî Türkistan*'da elbisenin sağa veya sola iliklenmesi hakkında kat'i bir kaide yoktur. Belki de tedricî bir *Çin* tesiri ile, elbiseler sağa iliklenmeğe başladı.

Uygur'lara gelince, *D. Sinor*'un garip iddiasını tenkit etmeden geçmeyeceğiz. ¹³ *Moğol*'lar zamanında, *Asya*da seyahat eden seyyahların elbiseler hakkındaki raporlarına dayanan müellif, *Uygur* fresklerinin, *Cengiz* ve oğulları zamanına ait olması icap ettiğini ileri sürmüştü. ¹⁴ *Rubruk*, *Türk*'lerin elbiselerini sola, *Moğol*'ların ise sağa iliklendiğini kaydetmektedir. ¹⁵ *Uygur Freskleri*'ndeki elbiselerin sağa iliklendiğini gören *D. Sinor Çingiz* devleti ve *Moğol*'larla ilgi ve başka delillere de dayanarak fikrini desteklemek istemişti. Bu nazariye derhâl tenkit edildi. ¹⁶ Bu meselenin izahına gelince, ben gayet nikbinim. Elbiseyi sağa ilikleme modası, *Çin*'lilerde milli bir gelenek olarak devam etmişti. *Uygur* ve *Moğol* kültürleri, *Çin* kültür çevresinden (*Kulturkreis*) ve türlü tesirlerinden azade kalamamışlardır. Sola iliklemeğe ait kayıtların *G ö k t ü r k'lerin* devrine ait oldukları unutulmamalıdır. *Türk*'ler, daha evvel *Çin* kültür çevresinin tesirlerinden kurtulabilmişlerdi. Fikrimce buna dayanarak büyük nazariyelere kalkmak doğru olamaz.

Uygur'larda, geniş yakalı elbiseleri, geniş yakalı, ve kruvaze kavuşmuş elbiseler olmak üzere iki grubta mütalaa edebiliriz. Geniş yakalı elbiseler, önden iliklenir. Ve kenarlar, bir band şeklinde elbisenin önünü süsler. Yaka bazan, hafifçe sağa veyahut sola kayar. ¹⁷ Bu hususta kat'i bir kaide yoktur.

Kruvaze kavuşmuş elbiselerin iki tipi vardır. Bunlardan birincisi, kolları çok uzun ve geniş elbiselerdir. Tam manasiye-

⁷ T'ung-chih, 3209 C.

⁸ W. Radloff, Atlas, I, X, 4.

⁹ Bela Posta, *Archaeologische Studien auf russischem Boden*, I, 112. Yakalar aynı ve sola iliklidir.

¹⁰ A. Stein, *Innermost Asia*, London 1928, III, P1. CIV.

¹¹ Aynı esr. III, P1, CVII.

¹² A. Von Le Coq, *Buddhistische Spätantike*, III, Taf. 19.

¹³ Zur datierung einiger Bildwerke aus Ost-Turkestan, *Ostasiatische Zeitschrift*, 1939, 83 - 87

¹⁴ Elbise ve baş süsleri hakkında bes delili vardır : Aynı esr. 87

¹⁵ Fr. Risch, *Wilhelm von Rubruk*, Leipzig 1934, s. 61.

¹⁶ H. Ra u, *Eine Fehldatierung der Turjanmalerei*, *Ostasiatische Zeitschrift*, 1939, 218 - 220.

¹⁷ A. Von Le Coq, *Bud. Spätant.* III, Taf. 16.

le Ç i n karakteri göstermektedirler.¹⁸ Elbise tipleri arasında tefrik lüzumludur. Yakalar kendinden kıvrılarak dikilmiştir ve düzdür.

2 — Uygur'ların kısa kollu elbiseleri ve menşei :

Bu tip elbise tetkike değer bir konudur. Yaka kendinden kıvrılmıştır ve üç dikiş vurulmuştur. Yakalar, H e r a t devrindeki kaftan yakalarına çok benzer.¹⁹ Çin elbiseleri gibi çok geniş değildir. Kolların kenarları bir kenar dikişi ile süslenmiştir. İç mintanın kolları uzundur. Bilekte düğmelenir. İç mintan, dıştaki kaftandan daha uzundur. Ve rengi de ayrıdır.

Kısa kollu elbiselerin VIII. asırdan sonra Çin'de moda oldukları görülmektedir.²⁰ Daha evvel Ç i n'de kısa kollu kaftanlar yok değildi.²¹ Fakat bu devirde Batı'dan, Türkistandan gelen yeni bir moda ve cereyan olarak müşahade edilmektedir. Bilhassa, batıdan gelen dansözler ve Çin'de de icra edilen batı danslarında hep kısa kollu elbiseler giyilmekte idi.²² Eftalitlere yakın mıntikalarda oturan Ortaasya halklarının, uzun ve kısa kollu elbiseler giydiklerini kaydeden Çin kaynakları da mevcuttur.²³ G ö k t ü r k'ler zamanında T u r f a n civarında oturan C h ü - s h i h'lerin de böyle kısa kollu elbiselere sahip olduklarını biliyoruz.²⁴ Bu kaynaklar ve arkeolojik buluntular, T ü r k i s t a n ve Ç u n g a r y a bölgesinde²⁵ kısa kollu elbiselerin moda olduğunu gösteriyor. G ö k t ü r k'ler hakkında bu hususta bir kayıt yoktur.

¹⁸ *Aynı esr.* III, Taf. 19b. Yukarı sıradakiler.

¹⁹ Bu tip yaka, XIII. asırdan itibaren İslâm minyatürlerinde başlar.

²⁰ Bu hususta bk. T o y o B u n k o, VI, s. 62 vd.

²¹ Prof. E b e r h a r d, bu konuya ayrı bir bahslı hasretmiştir: *Lokalkultur*, s. 203.

²² W. E b e r h a r d, *Die Mode der Han-und Chin-Zeit*, Antwerpen, 1946, 120 vd.

²³ T' u n g — c h i h, 3150 bc.

²⁴ T' u n g — c h i h, 3149 - 3150b.

²⁵ A. S t e i n, *Innermost Asia*, III, T, CIV

U y g u r'lar da kısa kollu kaftanları açık olarak görmekteyiz.²⁶ Hem bunlar, minyatürlerde görülen kısa kollu kaftanlara çok benzemektedirler. Turfan bölgesindeki bu elbise tipleri için delillerimizi fazlaştırabiliriz. G ö k t ü r k'ler devrinde sola kavuşan elbiseler burada da cari olmalıdır. G ö k t ü r k devletinin siyasi kudreti, Türk kültürünün buralarda kuvvetle yaşamasına sebep olmuştu. Aslen Çinli bir asıldan olan C h ' ü P o - y a, Göktürk devletinin birinci dağılışından sonra Çine tabi olmak isterken, Çin İmparatorunun fermanı bu hususta bize kâfi bilgiyi vermektedir.²⁷ C h ' ü, G ö k t ü r k'ler devrinde T u r f a n valisi idi. İmparator, onu barbarların - yani Göktürklerin adetlerini kabul etmekle ve elbisesini sola iliklemeyle itham etmektedir. Çin'e tabi olduktan sonra elbisesinin eteklerini de Çin adetine göre yerde süründürmüş.²⁸ Göktürk'lerin eteklerinin kısa olduğunu bundan anlıyabiliyoruz.

VIII. asrın ortasında, U y g u r'lar T u r f a n a gelip, az sonra da *Mani* dinine girmeleri ve az sonra da şiddetli bir *Budizm* kültürünün tesiri altında kalmalarına rağmen eski kültürlerini ne dereceye kadar muhafaza edebildiler? Uygur freskleri en az IX. ve X. asra aittir.²⁹ H. R a u, D. Sinor'a şiddetli hücum ettikten sonra, yazdığı bir yazıda, U y g u r fresklerinin V. L e C o q'un tarihlemesinden 100 ilâ 200 sene evvele ait olduklarını iddia eden yazısındaki fikirlerine de iştirak edemeyeceğiz.³⁰ Görülüyor ki mevzu iyice işlenmemiş ve bu sebeple de halledilmemiş problem pek çoktur.

Çingiz ve oğulları devrinde, İslâmî karakter taşıyan minyatürleri tetkik eder;

²⁶ A. Von Le Coq, *Buddhistische Spätant*, III, Taf. 16 B.

²⁷ Tercümesi için bk. E. C h a v a n n e s, *Documents hist. Su. les Tou - klue Occidentaux*, St. Petersburg 1903, 102, n. 2.

²⁸ Aynı s. 103

²⁹ A. Von Le Coq, *Bud. Spätant*, III, s. 47, Coq, 11, 12. asra kor.

³⁰ *Untersuchungen zur mittelalterlichen Kunstgeschichte Ost Turkestans Oz 1939, 154 - 55.*

ken göstereceğimiz gibi, bütün Asyada meydana gelen kıyafet inkılabını müşahade etmekteyiz. Bu hususta fazla bilgi veremeyeceğiz. Esasen bu mesele üzerinde epey söz söylenmiştir. ³¹ Şu kadarını söyleyebiliriz ki bu devirdeki elbiseler, Uygur ve hatta Göktürk elbiselerinden pek farklı olmasa gerektir. ³² Bu devir kaftanlarının göğüsleri işlenmiştir. Bu hususiyet, Timurîler devrinde de yaşayacaktır. Esasen bu neviden işlemler bu devir kültür ve san'atı için yabancı bir şey değildir. ³³

Hülâsa edecek olursak, bizim minyatürlerimizdeki krüzave kaftanlar uzun kolludur ve çok geniştirler. Kuvvetli bir Çin tesirini kabul etmek lazımdır. Fakat ihtiva ettikleri tezyinat ve yaka şekilleri ile yırtmaçlar, Ortasya ve Doğu Türkistan karakteri arz etmektedir. Kuşaklardan sarkan uçlar Çinde de görülürse de, ilmekler ve kuşak uçlarının sarkıtılma tarzı gene Doğu Türkistan ve Uygur üslubuna yakındır. Kuvvetli Çin tesirini de kabul etmek lazımdır. Çin'de bulunmayan; fakat merkezini bulamadığımız bir mektep olduğu kuvvetle tahmin edilmektedir. Bu meçhul mektebin eserlerine Çin'de Yüan devrinden itibaren rastlamaktayız. Münsterberg, bu eserler için, "*Die Feinheit des Farbenakkordes erinnern an persische Miniaturen*" ³⁴ demektedir. Bunu, İran san'atının Çin'e tesirine atfeden müellif, *İran Minyatür san'atının menşei*ni Ortasya'ya bağlasaydı daha ilmi hareket etmiş olurdu zannındayız. Fakat henüz, vakit erkendir.

³¹ Bu husus prof. Zeki Velidi Togan tarafından da gözden geçirilmiştir: İbn Fadlan's Reisebericht, 240 - 241. Ayrıca Bk. M. Feddersen *Kunst und Kunstgewerbe Ostasiens in den europäischen Reiseberichten der Mongolenzeit*, O. Z. N. F.

³² Krüzave kavuşmuş, kısa veya uzun kollu, yırtmaçlı kaftanlar.

³³ İşleme için bk. Risch, *Rubruk*, s. 37 ve 38.

³⁴ *Chinesische Kunstgeschichte*, I, 264.

3 — Kuşaklar :

Kuşakları, kadın ve erkekler için ait olmak üzere iki kısımda mütâleae etmelidir. *Erkek Kuşakları*, bel-den bağlanır. Bağlama bir kaç ilmek bırakmak suretile yapılır. Ve uçları uzun olarak aşağıya sarkıtılır. (Lev. V. b). *Kadın Kuşakları* ise, göğüs hizasına yakın olarak bağlanır. Erkek kuşaklarında olduğu gibi, ilmiklerin uçlarının hepsi bir tarafta toplanmaz. Papiyon kıravat şeklinde bağlanır. Her kanada ikişer düğüm isabet eder. Kuşağın iki ucu bunun ortasından sarkar. Uçlar, ekseriya diz kapaklara kadar inmektedir. (Lev. II) de kısa bir kuşak görülmektedir. Bağlanması, daha ziyade erkek kuşaklarını andırmaktadır. Bununla beraber ikişerden dört düğüm yapılmıştır. Çift ilmek modası bizim eserlerimizde çok yaygındır. Bu hususa zaman zaman dokunacağız. (Lev. II) deki flütçünün zülûf bağı bile çift ilmeklidir.

Çin elbiselerinin büyük bir ekseriyeti kuşaklıdır. Fakat Çin'de kuşak denince hatıra bir parça kumaş gelir. Deri kuşaklar çok azdır. Bunu yeri gelince göstereceğiz. ³⁵ Bu karakteristik kadın kuşaklarını M. S. IV asra ait Ku K'a-i-chih'in eserlerinde görüyoruz. ³⁶ Göğüse yakın bir yere bağlanmıştır. Bağlanış şekli iyice tefrik edilmiyor.

T'ang devrinde - yani VII. asırda - bele bağlanmış kumaş kuşakları görüyoruz ³⁷ Bunlar, tek ilmekle bağlanmıştır ve uçları karın hizasından aşağı doğru sarkar. ³⁸ T'ang devri budist san'atında bu kuşaklar tanınmış bir motiftir. ³⁹

Uygurlar'da daha ziyade kemer kullanılmakta idi. Fakat bazı kadın ra-

³⁵ Prof. Eberhard şöyle diyor: "Die chinesische Kleidung hat immer Gürtel gehabt. jedoch sind diese immer aus Stoff gewesen" (Lokal Kulturen im alten China, s. 83)

³⁶ O. Münsterberg, *Chinesische Kunstgeschichte*, I, 162.

³⁷ W. Cohn, *La Peinture Chinoise*, Pl. 15.

³⁸ *Aynı eser*. Pl. 166.

³⁹ T'ang devrinde yapılmış küçük kadın heykelciklerinde, göğse yakın bağlanmış kuşaklar çok görülür. Fakat kuşak uçları sarkmaz: R. Grousset, *Les Civilisations de l'Orient*, III, fig. 192.

hiplerin belinde bu kuşaklar görülmektedir.⁴⁰ Kuşağın uçları uzun olarak sağ yandan sarkmaktadır. Bu uçların bele yakın kısımlarına çift süs ilmeği vurulmuştur.⁴¹ Kuşak oldukça kalındır.

X. asra ait Çin minyatürlerindeki kadınların kuşağı, tam göğsün üzerine çıkmıştır. Kuşak, bizimkilerine nazaran daha yüksektedir. Bizim minyatürlerimizdeki şekiller yoktur.

T u n H u a n g mağaralarındaki fresklerde daha ziyade karından aşağı kısma sarılmış kuşaklar modadır.⁴² ön kısımdan iki ilmekle bağlanır ve uçlar ön kısımdan sarkar. Yalnızca kuşağın bağlanış tarzı ve önden sarkması bizimkile ilgilidir. Diğer kısımlar tamamen ayrı bir tarzdadır. Esas U y g u r modalarının burada mevzu bahis olmadığı tabiidir. T u n H u a n g, U y g u r ve Ç i n kültürünün müşterek bir ibdadır.

Ç i n g i z ve oğulları devrinde, bilhassa erkeklerde ve avam tabakada kumaş kuşaklar çoğalır. Din adamları ve sihirbazların kuşakları, karından iri bir düğümle bağlanırdı. Uçları, bu düğümün iki tarafından sallanırdı. Mevzu bahis kuşaklar Çine aittir. Uçları daha uzun ve daha karakteristik kuşaklar saray mensuplarında görülmektedir. Yapılan bu iri düğüm sayesinde, kuşağın uçları birbirinden ayrı dururdu. İslâm minyatürlerindeki minyatürlerde de bu tarz bağlama XV. asrın sonuna doğru moda oldu.⁴³ XV. asır H o n a n fresklerinde bunun karakteristik örneklerini görebiliriz.⁴⁴

Ç i n'de, M o ğ o l hakimiyeti sırasında aristokrat kitlenin daha ziyade deri

kemerlere itibar ettikleri anlaşılıyor. Esasen bu devirde Çin minyatür sanatı mevzuunu muhariplere ve hayvanlara hasretmişti.⁴⁵

XV. asırdan sonra ucu ilmekli ve sarkan kuşaklar devam etmişse de⁴⁶ karakteri çok değişmiştir. U y g u r ve T u n H u a n g eserlerinde olduğu gibi⁴⁷ bizim minyatürlerimizle yakınlık göstermezler.

4 — Kemerler

Ç i n'de Kayış kemerlerin meydana çıkışı Han devrindedir. Kuzeydeki Türk - M o ğ o l kavimlerine mahsus bir unsurdur. Bilindiği üzere bu devirde Büyük H u n D e v l e t i en yüksek devirlerini yaşamıştı. Bu zamanda Ç i n'le Türk - M o ğ o l kavimleri arasında büyük bir kültür mubadelesi meydana geldi.⁴⁸ Bizim Uzakşark karakterini taşıyan minyatürlerimizde kemerlere çok rastlamaktayız.

(Lev. II, III) de kemer üzerinde ince madeni bilezikler bulunmaktadır. Bileziklerin ortasında ise küçük rozetler bulunur. Kayış, tokaya geçirildikten sonra, kayışın altından ucu çıkarılmıştır. Kayış çok uzun olduğundan, uç kısmı adamın önünden sarkmaktadır. Uç kısmına tezyin edilmiş, madeni bir başlık geçirilmiştir.

XV. asır H e r a t minyatürlerindeki kayışlar daha incedir. Kare şeklinde ve kayış genişliğinde madeni tezyinatla süslenmiş ve bu kuşaklar arasına madeni rozetler yerleştirilmiştir. Kemerdeki rozetlerin sayısı, 2 ilâ 4 arasındadır.

Uzak Şark kültüründe kayış, T ü r k - M o ğ o l kültürüne mahsus bir unsurdur. Çinde, esas itibarı ile H a n

⁴⁰ A. V o n L e C o q, *Die Buddhistische Spätantike mittelasiens*, III, Taf. 16 a, b.

⁴¹ W. C o h n, *Aynı esr.* Pl. 42.

⁴² A. S t e i n, *Ruins of Desert Cathay*, London 1912, I, Pl. II; Pelliot'nun getirdiği eserler arasında, göğüse bağlanmış uzun ve genişçe kuşak uçlarına rastlanır (R. G r o u s s e t, *Aynı esr.* fig. 214) Bunlar da kadınlara aittir.

⁴³ Düğümlere bir kaç ilmek vurulur (K ü h n e l, *SPA'V*, 889).

⁴⁴ C o h n, Pl. 166.

⁴⁵ T'ang devri üslubu da yeniden kendini göstermiştir (K u t e n g *Einführung in die Geschichte der malerei, der Chinas SİNICA*, X, 224-25)

⁴⁶ C o h n, Pl. 205; SİNICA, X, Taf. 41.

⁴⁷ Minyatürlerimiz, T'ang üslubuna daha yakındır.

⁴⁸ W a n g K u o - w e i, kayış kemerin, Çine Hsien-p'lerden girdiğine kanıdır (W. E b e r h a r d, *Aynı esr.* S. 83)

devrinde yayılmağa başlar.⁴⁹ Bu motifin eski devirleri üzerinde durmayacağız.

Tai Tsung'un mezarı üzerindeki kabartmada, muharibin kılıç ve okluklarını takdığı kayış kemer görülmektedir. Bu eseri, yeri geldikçe inceleyeceğiz. Çünkü Ortaasya karakterini muhafaza eder.⁵⁰

Çin ressamlarının, muharip resimleri çizmekten hoşlanmadıklarından olacak ki T'ang devrinde bu tip kemere pek az rastlamaktayız. Yalnız, bir kaç heykelcikte rastlamaktayız.⁵¹

Uygurlar'da bu kayış tipi, adeta millî bir motif halindedir. Kayışlar çok geniş değildir. Kayış üzerine, aynı genişlikte, madenî kaşlar konmuştur. Bir kaç tane süs uçları sarkmaktadır. Kayışın ön kısmından iki kumaş uç sarkmaktadır.⁵² Kuşak uçlarını bize çok hatırlatmaktadır ve aynıdır. Bundan başka, sol tarafta, bir kaç imleği bulunan bir kumaş parçası gene sarkmaktadır. Bu kumaş uçlarla kayışı nasıl telif edebildikleri anlaşılammaktadır. Kayış delikleri açık olarak görülmektedir. Zimba ile delinip, madenî çerçeveler takılmıştır.

Orhon'da bulunan Göktürk heykellerinde, kayıştan sarkan uçlar görülmektedir.⁵³ Bunlar, uzun ve kısa olmak üzere iki grupta mütâlea edilmelidir. Uzun uçlar aşağıya doğru genişler. Bu iki uç arasında, pelerini andıran bir tezyinat görülür.

Avrupalarda pek mebzul bir şekilde bulunan kayış uçlarını, N. Fetiche, haklı olarak Uygur kayışları ile mu-

kayese etmiş ve bu kayış ucu bolluğunu izah edebilmişti.⁵⁴

Kumalara ait olması çok muhtemel olan balballarda⁵⁵ erkek kemerleri bele bağlanmıştır ve kuşak üzerinde madenî tezyinat bulunmaktadır. Bunlarda da kayışın tokasının altından eteğe kadar bir akma vardır. Elbisenin kendinden yapılmıştır. Yenisey balballarında da elbisenin kenarları kalın olarak içe çevrilmiştir.⁵⁶ Yukarıdan aşağıya doğru bir band şeklindedir. Görülüyor ki aradaki zaman farkı dolayısıyla meydana gelen ayrılıklar o kadar büyük değildir. Bu hususta söylenecek çok sözümüz ve arzedilecek çok da malzeme mevcutur. Fakat tetkik etmekte olduğumuz mevzuun bunlarla ilgisi nisbidir.⁵⁷ Bu sebeble Ortaasya Türk alemile ilgisini burada kesip, gene Çi'ne geçiyoruz.

Tun Huang'da bizim kayış tiplerine daha yakın örneklere rastlıyoruz.⁵⁸ Fakat kayışın tokası yandadır. Uç kısmı ön taraftan girland şeklinde sarkıtıldıktan sonra, kayışın altına sokulmuştur.

Çingiz ve oğulları devrinde, Çi'nde artık kaşlı ve uzun uçlu kemerlere daha çok rastlıyoruz.⁵⁹ Bunların süs uçları görülmektedir. Silâh vs. asılmış tiplerini bulamadım.⁶⁰

⁴⁹ N. Fetiche, *Die Bronzeguss und die Nomadenkunst*, SKYTIKA, IV, Abb.

⁵⁰ Geza Fehrer,

⁵¹ Bela Posta, *Archaeologische Studien auf russischem Boden*, I, S. 1 - 2 ve B. Ögel *Türk kılıcının menşesi ve tekâmülü*, D. T. C. Fakültesi Dergisi, 1948, S. 445, Res. 7.

⁵² Deriden kemerler Hsiung-nu'larda çok vardır. *Hsien-pi* adının işaretli de, madenî kemer tokası imiş (Han - Shu, 94a, 5b). Göktürkler devrinde, bazı Türk kavimlerinde altın ve gümüşle süslenmiş kemerler bulunduğunu gösteren Çin kayıtları vardır (T'ung - ch'i, S. 3150 bc).

⁵³ R. Grousset, *Les Civilisations de l'Orient*, III, fig. 211.

⁵⁴ O. Münsterberg'in "*Farbenakkordes erinneren an Persische Miniaturen*" diye tavsif ettiği eserlerdeki tokalardır. (Aynı esr. I, 264).

⁵⁵ Madenî rozetleri Çinde bulamadık.

⁴⁹ W. Eberhard, *Lokalkulturen*, s. 83.

⁵⁰ Güzel bir fotosu için bk. R. Grousset, *L'Histoire de l'Extreme Orient*, Paris, 1929, Pl. XIX.

⁵¹ Von Le Coq, *Buddhistische Spätantike*, III, Taf. 14 - 16.

⁵² A. Grünwedel, *Altbuddhistische*

⁵³ A. Grünwedel, *Altbuddhistische Kultstätten in Chinesisch - Turkestan*, Berlin 1912,

⁵⁴ W. Radloff, *Atlas der Alterthümer der Mongolei*, St. Petersburg 1892, Lief. I. Pl. XI. 3, 4.

Çingiz oğullarından sonra bu an'ane gene devam etmektedir. Fakat bizim ke-merlerimizle ilgisi yoktur.

5 — Şallar ve Süs İlmekleri :

Albümlerimizde omuza atılmış şallara çok rastlamaktayız. Hatta bu şalların uçlarının meydana getirdiği kıvrımlar, minyatürler içinde teferruatlı bir süs motifi teşkil ederler. Umumiyetle kadınların, omuzlarına attığı bu şalların, uçlarına yakın yerlere ilmek vurulmak suretile, süsler yapılmıştır. Bazıları da ilmeksizdir. Bu sebeple iki tip olarak tetkik edilmelidir.

Süs ilmekleri, iki bir yanda ve iki tane de öbür yanda, olmak üzere dört ilmekten müteşekkildir. Şalın her iki tarafında da vardır. Cem'an sekiz ilmektir. Şal omuza atıldığı zaman, ilmekler bel hizasında bulunurlar. Flütçünün bulunduğu minyatürümüzde, omuzunda şal olmadığı halde, yanından ilmekli böyle bir askı sarkmaktadır. Uygurlarındaki ile mukayeseye değer.⁶¹

Uzakşar k'ta omuz atkısı modası çok eskidir. Belki de Baktriyan ve Ortaasyadaki "G r e c o - B o u d d h i q u e" san'atın bir hatırasıdır. Bu omuz atkılarının güzel modellerine B a m y a n'daki fresklerde rastlamaktayız.⁶² Bunlar, M. S. III. asra ait eserlerdir. Miran'da da aynı atkılar görmekteyiz.⁶³ Bu sebeple, budist Çin san'atında bu motifi tetkik çok faydalı olmayacaktır. Çünkü, Ortaasya Budist san'atının bir kopyasıdır.

673 tarihli Çin minyatürlerinde, kadın ve erkeklerin, omuzlarına böyle bir şal attıkları görülür. Yalnız şalların süs ilmekleri yoktur.⁶⁴ Dinî olmayan eserlerde, VIII. asrın birinci yarısında gene görülür.⁶⁵ Gene ilmeği yoktur.

⁶¹ Karşıla : A. Von Le Coq, *Buddhistische Spätantike*, III, Taf. 16.

⁶² Godard et Hackin, *Les Antiquités bouddhiques de Bamiân*, Pl. XVII.

⁶³ A. Ste in, *Ruins of the Desert Cathay*, I, fig. 143.

⁶⁴ W. C o h n, *Aynı esr.* Pl. 20, 21.

⁶⁵ Aynı esr. Pl. 26, 27.

Uygurlar'da omuz atkısı umumi bir moda halinde değildir.

Yalnız mevzuu budist olan bazı fresklerde vardır.⁶⁶ T u n - H u a n g mağaralarında çok yaygın bir modadır.⁶⁷ Fakat ilmeği göremiyoruz. *İlmek Uygurlara mahsus bir adet olmalı.*

6 — Baş Süsleri ve Tuvaletler :

Ortaasya halklarının baş süsleri hakkında, bilhassa Çin kaynaklarında çok kayıtlar ve vesikalar vardır. Bu meseleyi yeni den inceleyerek, minyatürlerimizdeki başlıkları karakterize etmek bu etüdümüzün hacmine ve gayesine uygun değildir. Yalnız, bir kaç tip üzerinde, Uzakşark eserleriyle mukayese etmek suretile inceleme yapmağı faydalı buluyoruz.

(Lev. III) de erkeğin başında görülen şapka, bağ, ön ve arka kısım olmak üzere üç bölümden mütâlea edilebilir. Şapkanın kenarında rozetlerle tezyin edilmiş bir band vardır. Bandın uçları, arkadan bağ şeklinde uzanır. Bu uçlar bağlandıktan sonra, biri sağa ve diğeri de sola uzanır. Uç kısımları müdevverdir. Şapkanın ön kısmı biraz daha alçak, arkası ise daha yüksektir.

2153 numaralı albümde çok görülen bu şapka tipi, *Uzakşar k'ta* çok eski devirlerden itibaren görülmeğe başlar.⁶⁸ T ü r k i s t a n'da bulunmuş T ' a n g devrine ait eserlerde bu tip şapkaları görebilmekteyiz.⁶⁹ Uygur devrine ait olması muhtemel olan fresklerde, bu şapkanın arka bağları, ile birlikte güzel örneklerini bulabiliyoruz.⁷⁰ Ön kısmı alçak, arkası ise yüksektir.

Çin'de Moğol hakimiyeti zamanında bunların güzel numunelerine

⁶⁶ A. V o n L e C o q, *Chotscho, Buddhistische Spätantike*, III, Taf. 12, 21.

⁶⁷ A. S t e i n, *Aynı esr.* I, Pl. I.

⁶⁸ Ku K'ai-chih'in minyatürlerindeki saç tuvaletleri, belki de bu şapkaların proto tipleridir (W. C o h n, *Aynı esr.* Pl. 15).

⁶⁹ A. S t e i n, *Innermost Asia*, III, CII. Bağı görünmüyor.

⁷⁰ A. G r ü n w e d e l, *Altbadı Kultstätten in chin. Turkestan*, S. 249.

rastlamaktayız.⁷¹ Bütün teferruatı ile minyatürlerde mevcuttur. Fakat bu eserlerin M o ğ o l an'anesine uygun yapıldığı da unutulmamalıdır.

Ming devrinde, şapkanın tepesi biraz düzleşmişse de, bağlar henüz daha ortadan kalkmamıştır.⁷² Bizimkiler Yüan çağına daha yakındır.

Şapka ve saç tuvaletleri hakkında Ç i n kaynaklarında çok bilgi vardır. Fakat bunların, Çin minyatür ve oymalarında hangilerini ifade ettiklerini bulabilmek çok güçtür. Kaynaklara göre W. E b e r-

h a r d ve H a r a d a tuvaletler hakkında çok güzel monografiler yapmışlardır.⁷³ Fakat kaynakların verdiği bilgileri ayrı, relief ve minyatürlerindeki bilgileri de ayrı olarak sıralamışlardır. Arzetmek istediğimiz, bu hususta Sinolojinin de henüz daha başlangıçta olduğudur.

(Lev. II) de adamın saçları, tepesinde bir kaç yerde topuz yapılmıştır. Yen Li-pen'in (M. S. 673) bir eserinde iki topuzlu kadın tuvaletini görmekteyiz. Bu hususta şimdilik fazla bir şey söyleyemeyeceğiz.

HAYVAN TASVİRİ

1 — Uzaksarkta Kaplan :

Kaplanla öküz mücadelesini gösteren sahnedeki ne öküzü ve ne de kaplanı tam olarak karakterize edebilmekteyiz. Yalnız Sung devrine ait (1127 - 1275) bir kaç kaplan resmi, bu eserdeki kaplanı karakterize etmek için bize yardım edecektir.⁷⁴ Mev-zubahs Çin eserleri Çin mürekkeple yazılmıştır. Bilhassa "Ş e y h i imzalı K e d i resmile mukayeseli olarak tetkik edildiği zaman, beneklerin belirtilişindeki temayül S u n g kaplanlarını andırmaktadır. Fikrimizce, kedi minyatürü S u n g eserlerinden de iyi işlenmiştir. Kulağı kaplanınkine yakındır. Gözleri kaplana nazaran, biraz daha çukur olarak gösterilmiştir. Bilhassa kuyruk, çok yakındır. Kedi kuyruğundan ziyade kaplan kuyruğunu andırır. S u n g kaplanlarında ise, gözler büyük ve beyaz olarak tasvir edilmiştir. B i z i m k i'lerde ise göz bebekleri çok iyi belirtilmiştir. S u n g kaplanlarının başı, bizimkilere biraz benzerse de, fazla stilize edilmiştir. Bizim kaplan ve kedimiz daha realisttir. Kaplanın hareketi bakımından bizim minyatürümüz daha canlıdır. Halbuki Sung kaplanlarının kulak, göz veya ağız hareket ve şekillerile kızgın-

lık veya sakinlik hisleri ifade edilmek istenmiştir. Bizim minyatürlerimize nazaran, hayvanın adelerine daha az ehemmiyet verilmiştir.

2 — Uzaksarkta Atmaca :

Yakınsark minyatürlerinde görülen atmaca figürlerinin menşei hakkında en isabetli fikri ileri süren, şüphesiz ki Prof. K ü h n e l'dir.⁷⁵ Ş e y h i imzalı atmaca minyatüründe, kanatların tüyleri bile belirtilmek istenmiştir. Bu atmacanın Uzaksark hususiyetini taşıyan başlıca özellikleri şunlardır :

1 — Atmacanın başını geriye çevirmiş olması ;

2 — Boyun üzerindeki tüylere bir istikamet verilmiş olması ;

3 — Tüylerin balık pulu şeklinde itina ile dizilip ve belirli bir şekilde gösterilmesi. Çin'de bu tüyler çok stilize edilmiştir.⁷⁶

4 — Kuyruğun, üstüste gelmiş üç tüyden teşekkül etmiş olması. Bilhassa üst-

⁷¹ SINICA, XV (1940), Taf; 3; W. C o h n. Pl. 145.

⁷² SINICA, XVII (1942), Taf. 15.

⁷⁴ M ü n s t e r b e r g, I, S: 332 - 334.

⁷³ Y. H a r a d a, *Chinese dresses and personal ornaments in the Han and six dynasties*, Tokyo 1937; W. E b e r h a r d, *Die Mode der Han —und Chin— Zeit*, Antwerpen 1946.

⁷⁵ *Miniaturmalerei im islamischen Orient*, Berlin 1922, S. 22.

⁷⁶ M ü n s t e r b e r g, *Chinesische Kunstgeschichte*, I, Abb., 204.; izahı için bk. S. 248.

teki H u i T s u n g'un eserleriyle mukayese edilebilir. Fakat bizimkindeki tezyinat biraz damarlıdır.

Bununla beraber, ayak, göğüs ve kanatlar islâmî bir karakter taşır. Daha realist bir yön almış ve Uzaksark'ın mübalağalı üslûplandırma tekniğinden kurtulmuşlardır. Zaten M ü n s t e r b e r g, Çin

atmacalarının en belli başlı vasıflarından birisi olarak "A u s f ü h r u n g d e r F e d e r n"i kabul etmektedir. Bizimkinde, kanat teferruatından ziyade vaziyet alışı daha fazla ehemmiyet verilmiştir. Çin atmacaları, H u i T s u n g'un (1100 - 1135) üslûp ve tekniğine göre yapılmış ve bu an'ane uzun zaman devam etmiştir.

II. K I S I M

İ S L Â M İ M O T İ F L E R

1 — Yaka ve göğüs süsleri :

Kaftanın yakalarının kenarlarında bulunan tezyinat (Lev. II, IV), İslâmî karakter taşıyan minyatürlerle benzerlik gösterir. Biri, elbisenin önünde, diğerleri de kollar üzerinde olmak üzere, ok ucu şeklindeki üç tezyinat parçası mukayese edilmeğe değer. (Lev. IV) deki erkeğin üzerinde bulunan kısa kaftanın göğüs tezyinatı (Lev. II) dekine nazaran daha az geniştir. Ve uçları da o kadar belirli olarak gösterilmemiştir. Hatlar da yuvarlaktır ve yumuşaktır. İçindeki işlemler, üslûp bakımından birbirine benzer. Fakat motifler aynı değildir. İşlemlerin dışına bir kalın ve bir de ince çizgi ile bir çerçeve yapılmıştır. Motifleri tespit edemedik. Biraz sılıktır.

C â m i ü t - T e v a r i h'lerde bu şekilde göğüs tezyinatına rastlıyoruz.⁷⁸ Onlardaki tezyinat biraz daha açık, bizimkinde ise daha sık ve karışık olarak yapılmıştır.

Baysungur devri eserlerinde de görülen bu motif,⁷⁹ daha ziyade *C â m i ü t - T e v a r i h* üslûbuna yakındır. İşlemler, açık ve belirlidir. XV. asrın ortası, bu tip tezyinatın bol olduğu bir devirdir.⁸⁰

B e h z a d'ın bazı eserlerinde de görülen bu motif, biraz daha yuvarlaklaşmış ve inhinalar daha yumuşak olmuştur.

Yarım daire şeklinde dilimler daha çoğalmıştır. Bizimkinde olduğu gibi, birisi göğüste ve diğer iki kısmı da kollar üzerindedir.⁸¹ Şekil bakımından bizimkinden ayrı değildir.

(Lev. IV) de boyuna atılan boynuz şeklindeki şey, mevzubahs tezyinatın altına girmiş ve yukarı kaldırmıştır. Tezyinatın elbiseden ayrı olduğu anlaşılıyor. Ayrıca boyuna takılmakta idi.

2 — Kuğu Motifi :

Gayrı islâmî karakter taşıyan eserlerimizde bu motif önemli bir yer tutar. (Lev. III) de ortadaki kadının bluzu üzerinde, kuğular yanyana sıralanmışlardır. Kuğuların başları oldukça uzun yapılmış ve kuğu oldukları iyice belirtilmiştir. Bazı ufak fırça darbeleriyle suyun dalgaları da belirtilmek istenmiştir. (Lev. IV) deki kadının etekliği üzerinde tek sıra olarak beş tane kuğu sıralanmış bulunmaktadırlar. Bu kuğular evvelkine nazaran daha büyüktürler. Kuğuların boyunlarının inhinaları, hepsinde aynı değildir. Kimi boynunu daha yukarı uzatmış, kimi ise içeriye doğru çekmiştir. Hafif, iki veya üç çizgi ile suyun dalgası gösterilmiştir. Büyüklükleri de aynı değildir. Halbuki evvelkinde bir muvazene vardı. Şekil ve cesametde bir uygunluk görülmekte idi.

Kuşağın tezyinatı üzerinde, (Lev. Vb) de gene kuğular görülmektedir. Biraz bü-

⁷⁸ M a r t i n, II, 44.

⁷⁹ K ü h n e l, SPA, V, 870 - 71.

⁸⁰ K ü h n e l, Aynı esr., 877 - 78.

⁷⁷ S. W. B u s h e l l, *Chinese art*, II, Fig. 129, S. 136.

⁸¹ M a r t i n, II, 81.

yücek bir cesamettedir. Teferruat biraz daha iyice belirtilmiştir. Boyunları, aynı inhinayı gösterir.

Kuğu ve ördekler XIV. ve XV. asra ait karakteristik Çin motifleri olduklarından biraz daha ihtiyatlı davranmak lâzımdır.⁸² Bununla beraber, İslâm eserlerinde bir tezyinat unsuru olarak, ördek motiflerine çok rastlamaktayız. İstanbul'da (TİSM - 1950) deki meşhur hamsede⁸³ havuz içinde görülen kuğular, biraz daha realisttir. Bizimkiler gibi üslûplandırılmış değildir.

Celâyir mektebine ait bir eserde, eyer tezyinatı olarak rastlamaktayız.⁸⁴ Boynu biraz kısadır. Teferruatlıdır. Fakat teferruat çizgilerden ibarettir. Üslûplandırılmıştır.

1440 senesine ait bir minyatürde muharibin eteğinde ördeklerle yapılmış bir tezyinat görülmektedir.⁸⁵ Boynu kısa bir ördektir. Öbürlerindeki incelik görülmez. XV. asrın ortasında ördeklerin biraz fazla moda olduğu anlaşılıyor.⁸⁶

Müşahedemize göre, minyatürlerimizdeki kuğuların en yakın benzerlerini, gene *Baysungur* devri eserlerinde buluyoruz.⁸⁷ Kuğuların kuyrukları yukarıya doğru kalkmış ve boyunları mevzunlaşmıştır. Hafif fırça darbelerile su dalgacıkları gösterilmiştir. Fakat bu yapılırken ördeği teşkil eden hatlara muvazi olarak gidilmiş ve bu suretle hatlarda bir tevazün meydana getirilmiştir. Kühnel tarafından, 1430 tarihine konan bu minyatür, bizim albümlerimizdeki eserlerle büyük bir yakınlık göstermektedir.

⁸² 2153 numaralı albüme çini mürekkeple yapılmış kuğulara rastlamaktayız. *Martin*, bunlardan birini neşretmişse de orijinalinin nerede olduğunu kaydetmemiştir. *Martin*, II, 63). *Sung* devri üslûbunu taşıyan yabancı kaz resimleri bugün *Japonya* da bulunmaktadır. (*Münsterberg*, Aynı esr. I, 231).

⁸³ Bk. *Kühnel*, SPA, V, 856.

⁸⁴ *Martin*, II, 49.

⁸⁵ *Martin*, II, 54.

⁸⁶ *Schulz*, II, 50.

⁸⁷ *Kühnel*, Aynı esr. 878.

XV. asrın sonunda, bu motifin en güzel örneklerini görebilmekteyiz. 1490 da *Mirza Ali* namına yazılan bir şahnamede bu kuğuların en güzel tiplerine rastlamaktayız. Elbise tezyinatları, baştan başa yanyana dizilmiş kuğulardan müteşekkildir. Eserin tümü ve tezyinatı oldukça kabadır.⁸⁸ Fakat bizim için iyi bir kronolojik malzeme olabilir. Kuğuların hepsi aynı boyda ve şekildedir. Bizimkilere çok yakındır.

3 — Yaprak Şapkalar :

(Lev. V b) de yapraklardan yapılmış bir şapka görülmektedir. Yapraklar, orta kısımlarından bir kordelâ ile bağlanmıştır. Bu sebeple yaprakların uçları toplu bir şekilde durmaktadır. "Meşki Şeyhi" imzasını taşıyan diğer bir esere daha rastlamaktayız. Çini mürekkeple yapılmış bir baştan müteşekkildir. Eb'ad itibariyle de çok küçüktür. Gravürün bir kadına ait olması çok muhtemeldir. Boynunda boncuklardan yapılmış bir gerdanlık vardır. Kulağında ise, askısı yuvarlak bir küpe görülür. Fizyonomi Uzaksark'tır. Fakat, kaşlar ve burun "Şeyhi" imzalı diğer eserlere nazaran biraz daha ayrılık göstermektedir. Kaşlar kalındır. Burun da normaldir. Kaşlarla göz arasındaki mesafe uzatılarak, Uzaksark fizyonomisi belirtilmek istenmiştir. Başında, üç veya dört yapraktan teşekkül etmiş bir şapka bulunmaktadır. Bu şapkanın ortasında bir kordelâ yoktur. Tepesi düz ve dairevidir. Tepeden bir püskül sarkmaktadır.

1436 tarihli, *Uygurca* yazılmış *Miraçnamede*, hurilerin şapkaları, bu şekilde yapraklardan teşekkül etmiştir.⁸⁹ "Meşki Şeyhi" imzalı portredeki şapkaya daha yakındır.

Herat mektebinde, huri ve meleklerle bu şekilde şapka giyindirme biraz yaygın bir durum arz etmiştir.⁹⁰ XV. asrın ortasına doğru, yapraklar daha küçükleşmiş ve uzamıştır. Püskül de çok uza-

⁸⁸ *Martin*, II, 65.

⁸⁹ *Sakisian*, fig. 49.

⁹⁰ *Sakisian*, fig. 101 - 104.

miş ve stilize olmuştur. Şapkanın tepeliğine fazla ehemmiyet verilmiştir. Halbuki, Ş e y h i'ninkiler daha sadedir ve orijinal bir karakter arz etmektedir.

Esasen, elinde kılıç tutan (Lev. Vb) deki şahısta Uzaksark karakteri çok olduğu gibi kılıç da U z a k ş a r k malıdır. Fakat motiflerde oldukça islâmlaşma vardır. Müşahedemize göre, bizim şapkalarımız Herat devri bu tip şapkalarının orijinalı sayılmalıdır.

4 — Üç, Beş ve Altı Köşeli Yıldızlar :

Altı köşeli yıldızları başlıca iki tip olarak görürüz. Birincisi İslâmî motifleri incelerken de göstermeğe çalışacağımız noktalarla teşkil edilmiş yıldızlardır. Ortada bir ve kenarlarında, muntazam aralıklarla dizilmiş altı noktadan teşekkül etmiştir. Büyük ve küçük olmak üzere iki tipine rastlamaktayız. Şekil itibarile aralarında bir fark yoktur. İkinci tip yıldız ise, İslâmî eserlerde az görüldüğü gibi, İslâmî üslûba da biraz uzaktır. Küçük ve ince yaprakçıklardan meydana gelmiştir. Ortada bulunan bir nokta yaprakçıkları birleştirmektedir. Altı yaprakçıkla altı köşeli ve muntazam bir yıldız meydana gelmiştir. Yalnız Ş e y h i imzalı bir minyatürde buna benzer bir çiçeğe rastlamaktayız.⁹¹

Noktalarla teşkil edilen yıldızlarda, noktalar, ince bir hatla ortadaki kısma bağlanmıştır. Ü ç n o k t a ile teşekkül etmiş motiflere de rastlıyoruz (Lev. IV). Bunlar daha ziyade şallar üzerine yapılmıştır.

Bu motifler B a y s u n g u r devrinde çok moda olur⁹² ve XV. asrın sonunda tekrar sık sık görülmeğe başlar.⁹³ Belki bizim eserlerimizdeki motifler bu ikinci cereyanla münasebettardır.

Rozetler beş ve sekiz köşeli rozetlere Uzaksark karakterini taşıyan eserlerde sık sık rastlamak mümkündür. Bun-

lar, daha ziyade madenidir. Ya askılara ait tezyinatlarda veyahut da şapka kenarlarında süs olarak görülür (Lev. III. IV). Bunlar sekiz köşelidirler, İslâmî eserlerde böyle madenî rozetlere rastlamak güçtür.

5 — Diğer İslâmî Motifler :

(Lev. I) de kadınların üzerinde oturduğu divanın kenarına⁹⁴ yıldızla yapılan tezyinat (Şek. 6), dikkatle tetkik edildiği zaman İ s l â m î bir motif olduğu anlaşılmaktadır. Bilhassa tezhiplerde daha fazla rastlanan bu motifin mimaride de bulunup bulunmadığı tetkike değer. XV. asır ortasına ait kitap tezhiplerinde, tezyinatın çerçevesine, rozetlere ve diğer unsurlarına ayrı ayrı rastlayabilmekteyiz. Fakat tezyinatın tamamını aynen bulamadık. *Yelpaze* üzerindeki tezyinatın da bir Uzaksark motifi olması çok şüphelidir. Fakat tezyinatın aynını şimdilik İslâmî eserlerde bulamadık.

Kılıc'ın madenî kısımlarında ve *çantalar* üzerindeki tezyinat da Uzaksark motiflerine ve üslûbuna aykırıdır. İslâmî motifler içinde mütâlea etmek daha doğru olacaktır zannundayım.

Vazo üzerindeki gül ve yaprakların şekli ve durumunu da Uzaksark tezyinatı ile mukayese etmek ve tıpkısını Uzaksarkta bulmak biraz güçtür. Bu hususta yaptığımız gayretler maalesef boşuna gitmiştir.

Yukarda arzettiğimiz İslâmî motiflerin tetkiki oldukça uzun ve ayrı bir mevzudur. Güvenilir bir neticeye varabilmek için tezhip, minyatür, mimarî ve küçük san'atlara ait eserlerin motif ve tezyinatını umumî olarak incelemek lâzımdır. Bizim konumuzun ise buna tahammülü yoktur.

Şapkaların üzerinde bulunan madenî tepeliklerin kaidesi yuvarlak dişlerle süslenmiştir. İslâmî şapka tepeliklerinde de bu görülür.

⁹¹ Uzaksark karakterini taşıyan bir eserde de vardır : M a r t i n , II, 55; 47 (de Celâyirilere ait); 65 (de 1490 tarihli eserde).

⁹² K ü h n e l , SPA, V, 869, 872, 876.

⁹³ M a r t i n , II, 65.

⁹⁴ Ç i n d e bu şekilde divanlar vardır. Çin divanlarının yan panolarında ekseriyetle kemer tezyinatları vardır. Burada ize düzdür. Bununla beraber, aşağı yukarı on beş asır yaşayan bu Çin divanlarının muhtelif şekilleri vardır.

III. Kısım

İSLÂMÎ ÜSLÛPTA ESERLER

Eserlerdeki Müsterek Üslûp ve Genel Tavsif

1 — Arslan Avı :

Albümün 14b sahifesinde çini mürekkeple Ş e y h i'nin arslan avı sahnelerindeki atı, bir deneme şeklinde çizilmiştir. Kâğıt oldukça samanlıdır. Bir müsvedde veya talebeye yaptırılan bir meşk kağıdı olması çok muhtemeldir. Birinci yapılan müsvedde beğenilmemiş olacak ki, atın arka ayaklarına ait kısım silinerek yeniden yapılmıştır. Yeniden çizilen çizgilerde atın sargı kısmı daha yüksek tutulmuştur. Ayaklar biraz daha büyüktür. Karın kısmı da oldukça inceltmiştir. San'atkâr bunu yaparken esere biraz azamet de vermek istemiştir. Fakat bunu yaparken nisbet bakımından tenakuza düşmüştür. Baş ve ön ayakları, arka kısma nazaran daha küçük olmuştur. San'atkâr, evvelce yapılmış kısımları silmişse de açıkça görülmektedir. Atın üzerinde de süvari vardır. Süvarinin başı çivarındaki silintilerden, bu kâğıtta daha evvelce, bir hayvanın resminin de yapıldığı anlaşılabilir. *Bu kâğıt da üç müsveddenin izlerini bulmak mümkündür.*

147 b'deki (Lev. VII a) av sahnesi üslûp bakımından bu müsveddeye tetabuk eder. Fakat küçük teferruat bakımından her ikisi de aynı değildir. Müsveddedeki süvarinin bel kısmı, atın sırtından biraz daha yüksekçedir. Süvarinin belinden sarkan at kuyruğu da 147 b'de olduğu gibi atın sırtına temas etmemektedir. 147 b'deki süvarinin sarık şekli de müsveddeninkine benzemez. Sarıkta tüy de yoktur.

Uzakşark motifleri bulunan bir av sahnesi :

147 b'deki kaplan veya arslan avı sahnesi ipek üzerine yapılmıştır. İç mintanın kolları kırmızı renktedir. Noktalarla teşkil edilmiş yıldızlar iç mintan üzerine işlenmiştir. Süvarinin kaftanı üzerindeki tezyinatı atın eyerinde de görmek mümkündür. S a k i s i a'nın neşrettiği ars-

lan avındaki (Lev. VIII) atın sargısına nazaran bizimkinin sargısı daha incedir.

İslâmî karakter taşıyan av sahnesi : Zemini işlenmiş ve sahnesi (Lev. VII a) ve atın duruşu en ufak teferruatıyla evvelkine uygundur. Biri diğerinin kopyası olduğu anlaşılıyor. Süvarinin elbisesi, tezyinat ve boyanış bakımından ayrılık gösterir. Diğer kısımlarda tam bir mütabakat vardır. Adamın başı biraz öne doğru eğiktir. Ve sakalları da vardır. Atın kuyruğu da evvelkine nazaran biraz daha kalkmıştır. Fondaki çiçek ve ağaçları ayrıca inceleyeceğiz. Bu husus motifler bahsımızdadır.

Aynı albümün 154 b sahifesinde bir av sahnesi daha vardır. Süvarinin Serpuşu aynıdır. Elbise de umumi hatlar itibarile evvelkilerine çok benzer. Süvarinin belinden sarkan kaplan kuyruğu temas etmemektedir. Atın ve kaplanın boyanmasına fazla itina gösterilmemiştir.

Sakisian'daki bir kopya

61 a'daki arslan avı sahnesindeki at ve insan, (Lev. VII a, IX) da ki at ve süvariye çok benzemektedir. Fakat Arslanın tipi ve zemin Ş e y h i'nin eserlerinden ayrılır. Üzerinde imza yoktur. Ş e y h i'nin motiflerine de pek fazla rastlanmamaktadır.

104 b'de karakalemle yapılmış başka bir av sahnesine daha rastlıyoruz. Üzerinde imza yoktur. Sahne umumi hatlar itibarile 61 a'dakine benzer. At ve süvarisi, 147 b'deki Ş e y h i imzalı minyatürdekilere çok benzer. Arslan, alına yemiş olduğu oktan dolayı başını öne eğmiştir.

S a k i s i a'nın neşrettiği av sahnesi Ş e y h i imzalı eserlere büyük bir yakınlık göstermektedir. Atın arka bacakları, Ş e y h i'ninkine nazaran daha kısa ve karnı da kalındır. Yukarıda mevzubahs ettiğimiz müsvedde ile ilgisi olabilir. Bilhassa silinmiş ile yakınlığı fazladır.

Hatların iyice belli olmaması sebebiyle bu hususta kat'i bir şey söyleyemeyeceğiz. Kaplan kuyruğu, okluğunun üzerine iyice yapışmış şekildedir. Elbisenin yanında dört tane kordela vardır. Ş e y h i'nin eserinde beş kordela görülür.. Elbise umumi şekil itibarile Ş e y h i'ninkine yakındır. Kuskunun altından, bir yerde rastlıyamadığımız büyük bir girland görülür.

Eserin, Ş e y h i'den ayrılan en mühim noktası, atın ön ayakları ve göğsüdür. Ş e y h i'de ayaklar daha açık bir vaziyettedir. Halbuki burada daha toplu bir şekilde duran ayaklar, atın göğsünün de biraz küçülmesine sebep olmuşlardır. Ve göğüslük de meyilli bir şekilde durmaktadır. Sarık, kendine ait bahiste de arzettiğimiz gibi, Ş e y h i imzalı minyatürlerdeki tipler meyanında mütelâa edilebilir.

Netice olarak diyebiliriz ki (Lev. VII a, IX) atın, süvarinin ve arslanın vaziyet alışlarının bu kadar çok benzemesi sebebiyle, iki ayrı san'atkâr tarafından yapılmış olmalarına imkân yoktur. Hususile her ikisi de “Ş e y h i” imzasını taşımaktadırlar, fakat, fon olarak birisinde (Lev. III a) gül dalı ile kuş bulunmakta, diğerinde ise bir peyzaj görülmektedir. Bu ayrılığın sebebi nedir? (Lev. VII a) daki gül ve kuşun, gene Ş e y h i imzasını taşıyan bir Uzakşark minyatüründen alındığını kaydetmiştik. Bu bakımdan Ş e y h i imzası iki defa teyid edilmektedir. Bu minyatürün en zayıf ve geri tarafı, arslan ve mızraktır. Arslanın başı ve sırtı çok acemice ve acele olarak boyanmıştır. Mızrak ise o kadar gayri muntazam ve lâlettayin çizilmiştir ki bu çizginin bir san'atkâr elinden çıkmış olmasına imkân yoktur. San'atkâr mızrağı niçin ihmal etmiş veya hiç çizmemiştir? Bu da ayrı bir problemdir. Bu minyatürdeki süvarinin yüzü de diğerlerine nazaran biraz daha acemice çizilmiştir. Görülüyorki halledemediğimiz bazı problemler mevcuttur.

2 — Ağaçlar Altında Bir Aşk Sahnesi :

163 b'de “*Kâr-ı üstad Şeyhî-i Nakkaş*” imzalı minyatürde bir kadın ve bir erkek

karşılıklı olarak tasvir edilmektedir. (Lev. IX) Kadın erkeğe tepsi içinde bir şey sunmaktadır. Çiçek açmış iki badem ağacı, tak şeklinde üzerlerinde durmaktadır. San'atkâr, esere bir topluluk vermek için mahsus yapmıştır. Kaftanların rengi mavi, iç mintanın rengi ise kırmızıdır. Yer açık mavi ile kırmızı bir renkle, gök ise sarı yıldızla yapılmıştır. Kuşlar ve çiçeklerin bir çoğu, önce çini mürekkeple çizilmiş, sonra üzeri boya ile işlenmiştir.

Eserin albümdeki diğer bir kopyası : 36 b'de, bu eserin ikinci bir kopyası daha görülür. Bu minyatürde imza yoktur. Bu eserde teferruat daha çok ve evvelkine nazaran daha iyi işlenmiştir. Renkler arasındaki farklar büyük değildir.

Sakisian koleksiyonundaki kopya :

S a k i s i a n'ın kendi hususî koleksiyonunda bulunan bu eserin Ş e y h i imzalı eserle yakınlığı büyüktür. Biz 36 b'deki imzasız minyatürle daha ilgili görüyoruz. S a k i s i a n'ın bu eseri nereden bulup koleksiyonuna koyduğu da tetkike değer. Fakat şimdi bu imkâna sahip değiliz. Şahıslar arasındaki çiçek, bizimkinde yoktur. Soldaki ağaç, bizimkine nazaran daha kısadır. Ve teferruatı da ayrıdır. Sağdaki ağacın alt kısmı bizimkine biraz benzerse de yukarı kısımları değişir. Ş e y h i imzalı olanda göğe biraz daha fazla ehemmiyet verilmiştir. Elbiseler arasında fark büyük değildir. Sakisian, eseri XV. asra koymuşsa da tarihleyememiştir.⁹⁵ B i n y o n, W i l k i n s o n ve G r a y'ın neşrettiği eser 1440 ile 1450 arasında konmuştur. Kendi fikrimizi motiflerin ikonografisi bahsinde bildireceğiz.

3 — Kabul Sahnesi :

(Lev. XII) da yarım bir sahne görülmektedir. Sağ tarafta, masayı düzelten bir muharip görülmekte ve sol aşağı kısımda ise hizmetçiler, kaplar içinde yemek getirmektedirler. Sol kısımda, bazı muhafızlar halkı uzaklaştırmakla meşguller. Masanın kim için ve nereye konduğu meşkûktür. Böyle bir sahneye 1463 senesine ait

bir hamse'den alınan minyatürde böyle yarım bir sahne görülmektedir.⁹⁶ Masa taşıyan, yemek götüren hizmetçiler ve halkı kovan muharipler görülmektedir. İkinci sahnede ise⁹⁷, hükümdarın otağı ve maiyeti görülür. Her iki sahne de ayrı minyatürler halinde yapılmıştır. Victor de Goloubew'in bu minyatüründe elbiseler ve diğer teferruat çok çeşitli olarak tasvir edilmiştir. Halbuki Ş e y h î imzalı eserde çiçek veya nebat neveleri iki veya üçten yukarı çıkmaz. Elbiseler de çok yeknesaktır. Muhariplerle hizmetçilerin şapkaları birbirinden açık olarak ayrılmaktadır. Fakat sarıklar ve elbiseler arasında bariz fark yoktur.

(TpSM - 2153-H) numaralı albümün 148a sahifesinde *Kâr-ı Ustad Şeyhî-i Naklaş* imzalı iki minyatürde yılanlarla oynayan bir iki şahıs görülmektedir. Gerek fizyonomi, gerek sarık ve gerekse elbise bakımından her iki şahsın aynı olduğu görülmektedir. Yeşil bir bahçe içinde bulunmaktadırlar. Eserlerde, belki de mevzu icabı yeşil renk çok hakimdir. Elbiselerin rengi ayrıdır. Gökteki bulut, ve hattı balâdaki çiçekler ufak farklarlayakın bir üslûp benzerliği gösterirler. Sarıklar da birbirlerine yakındırlar. Biraz muahhar bir karakter arzederler. Yalnız geniş yapraklı nebatı başka bir yerde bulamadık. Müşahedemiz, bu iki eserin aynı san'atkâra ait olduğu merkezindedir.

4 — Atmaca Minyatürü :

151 a'daki beyaz boyalı atmaca, karakteristik bir boya tekniği arzetmektedir. Eser önce mürekkeple çizilmiş, teferruat bu suretle iyice işlendikten sonra, üzerine beyaz boya vurulmuştur. Boya yapılırken, mürekkeble yapılan ışık ve gölge kesafetine uyulmuştur. Atmacanın pençelerinin de iyice işlenmiş olmasına rağmen, üzerine çok acemice bir koyu sarı boya vurulmuştur. Ve altaki detay, adeta kaybolmuştur. Bu boyanın, sonradan eserin orijinali üzerine vurulması çok muhte-

meldir. Ş e y h î'nin diğer eserlerinde olduğu gibi burada da kalem işçiliğinin en yüksek seviyelerine yükselme görülür (Lev. XI). Zemini kahve rengidir. Yerde, XV. asır ortasına ait H e r a t çiçeklerini andıran, büyük yapraklı bir çiçek görülmektedir.

Eserin orijinali :

99 a'da, turuncu bir zemin üzerine çizilmiş, lâcivert renkli bir atmaca daha vardır. İnce bir şekilde mukayese edildiği zaman, teferruatın aynı olduğu görülür. Fakat, gerek teknik ve gerekse işçilik bakımından, Ş e y h î imzalı atmacadan çok daha kıymetlidir (Şek. XI). Bu eserde yukardakinde olduğu gibi, önce, çini mürekkeple çizilip ondan sonra üzerine boya ile işlenmek suretile yapılmamıştır. Önce lâcivert bir astar vurulmuş ve bu astar üzerine beyaz veya daha koyu çizgilerle işlenmek suretile ışık ve gölge münasebetleri ortaya çıkarılmak istenmiştir. Bu çizgiler de boya ile yapılmıştır. Eserin zeminindeki kaya vs. U z a k Ş a r k üslûbu ile daha fazla yakınlık arzeder.

Ş e y h î imzalı, 151 a'daki eserin orijinali bu mudur? 99 a'daki eserin daha teferruatlı ve daha iyi işlenmiş oluşu fazla kıymet vermemizi icap ettirmektedir. Uzakşark zeminler de, eserin biraz daha eski karakterini arzeder.

ÜÇÜNCÜ KOPYASI, 92 a'da biraz zedelenmiş olarak bulunmaktadır. Diğer motifler kendilerine ait bahislerde incelenecektir.

5 — Sultan Yakub'un adını taşıyan minyatür :

"Amel-i Şeyhî al-Yakubî" imzası bulunan bu minyatür, biraz muahhar bir karakter taşımaktadır. (Lev. VIII a). Sarıklara ait bahsımızda bu minyatürdeki sarıkları muahhar tipler arasında müşahede etmiştik. Fakat kaplan postu gibi benekli ve kenarı kürklü borkün bu zamana kadar yaşayıp yaşamadığı hakkında hüküm vermek şimdilik güçtür. Esas dört sahneden müteşekkil olan bu minyatürde altı kişi çıplaktırlar. Sırtlarına ya bir bez, ve-

⁹⁶ S c h u l z, II, 36.

⁹⁷ Aynı esr. Taf. 37.

yahut da şal almışlardır. Bellerine bir peştemal sarmışlardır. Peştemal ve şalların rengi ayırdır. Birbirine benzeyen sakalsız iki genç ve aynı fizyonomide üç ihtiyar vardır. Sahnelerin ifade ettiği manayı anlayamıyorum. Sağ alt köşede iki sarıklı ve cübbeli hoca bir şey hakkında konuşmaktadırlar. Ş e y h i'nin eserlerinde bir yanda duran müşahitlere rastlanır. Resim küçük boydadır. Fakat teferruatın işlenişi çok incedir. Hattâ teknik bakımından, bu eser, Ş e y h i imzalı minyatürlerin en mütekâmilidir diyebiliriz. Zeminler muhtelif renklerle düz olarak çizilmiş ve bunlar üzerine beyaz boya ile ışık gölgeler belirtilmiştir. Bilhassa elbiselerdeki kırışıklıklar en ufak teferruatına kadar belirtmek istenmiştir.

İmzanın sonundaki "Y a k u b i" kelimesine dayanarak, A k k o y u n l u hükümdarı Y a k u p beye aidiyetini ve hattâ albüme Y a k u p beyin ismini vermek isteyen ilim adamları vardır.⁹⁸ Yukarda da arzettiğimiz gibi bu eser, Ş e y h i'nin biraz muahhar bir karakter taşıyan eserlerinden olması çok muhtemeldir.

6 — Baş süsleri ve başlıklar :

Şapkalar : Ş e y h i'nin eserlerinde başlıca iki tip kenarlı şapka vardır. Birinci tipin tepesi yuvarlaktır. (Lev. IX).. İkinci tip ise, benzerine ne yazmalarda ve ne de neşredilmiş minyatürlerde rastlayamadığım, tepesi daha sivri ve uzunca bir şapkadır. Unsurlar her iki nev'ide de aynıdır.

İ l h a n i devrine ait eserlerde, bu şapkaların prototiplerine rasthyabiliyoruz.⁹⁹ Tepeleri yuvarlak, az yüksek ve

kenarları diktir. Çin tesiri henüz kaybolmamıştır. Kenarları Çin çatısını andırır.

C e l â y i r mektebine ait eserlerde, şapkanın tepesi biraz daha yükselmişse de bir külâh şeklini almıştır.¹⁰⁰ Bu tip külâhlara İlhanî devrinden beri rastlanır.¹⁰¹ (Şek. 7, 4).

T i m u r i l e r i n Ş i r a z mektebine ait eserlerde¹⁰² bu tip şapkalar, Ş e y h i'ninkinin birinci tipine nazaran daha ince kenarlı ve ikinci tipine nazaran da daha az yüksek olarak çizilmiştir.

B a y s u n g u r devri GMS'de Ş e y h i'nin bu tip şapkalarının en güzel nümunelerini bulmaktayız¹⁰³ Ş e y h i'nin birinci tipi ile mukayese ettiğimiz zaman aradaki farkın GMS'deki şapkaların kenarlarının daha az yüksek tutulmuş olmasına inhisar ettiği görülür. Şapkanın tepesi Ş e y h i ve GMS'de aynıdır.¹⁰⁴ Müşahedeme göre, aradaki fark büyük değildir. İkinci tip şapkaya GMS'de yalnız bir yerde rastliyabildim¹⁰⁵. Bu şapkanın tepesi daha uzun ve sivridir. Bu sivrililiğin arızî olarak meydana gelmiş olması da muhtemeldir.

XV. asır ortasında şapkanın kenarları büsbütün yükselmektedir. 1444 tarihli bir hamsede (TpSM, 870-H) tepesine madenî bir tepelik konmuştur. Dilimlidir. Kenarındaki yırtık görülmemektedir. Bazılarının alt kenarları noktalarla süslenmiştir. 1451 tarihlerine ait bir şahnamede (TİsH - 1945) Ş e y h i'nin I. tip şapkasına daha yakın tiplere rastlanır.

¹⁰⁰ M a r t i n, II, 47.

¹⁰¹ TSM *Zübdet'üt-Tevarih*'inde İlhanî devrindeki tip görülür. İ s k e n d e r S u l t a n'ın antolojisinde B a y s u n g u r devrine yakın bir tip meydana çıkmıştır. S a k i s i a n, fig. 45. Aynı antolojideki bu tip şapkaların başka neveleri (Şek. 7a) 1444 tarihli bir şahnamede (TPSM, 870 - 70-H) bile görülür. Ve uzun zaman yaşamıştır. Bu tip bizi ilglendirmemektedir.

¹⁰² S a k i s i a n, fig. 44, 45; K ü h n e l, SPA, V, 861.

¹⁰³ K ü h n e l, SPA, V, 870, 873.

¹⁰⁴ K ü h n e l, Aynı esr. 871.

¹⁰⁵ K ü h n e l, Aynı esr. 872 B.

⁹⁸ "...qui s'intitulent également Yacoubi, est celui que je désigne sous le nom d'album de Yacoub Beg. (S a k i s i a n, S. 37, n. 22).

⁹⁹ 1037 tarihli *Câmiüt-Tevarih* : K ü h n e l, SPA, V, 827, RAS *Câmiüt-Tevarih*'inde de şapkalar evvelkine benzer : M a r t i n, 27, 30. Paris nüshasında XIV. asır ve H e r a t tiplerine rastlanır : S a k i s i a n, 30, 29; E. B l o c h e t, *La peinture Orientale de la collection Pozzi*, Paris 1928, Pl. III, IV.

XV. asrın ikinci yarısında tepesi yüksek ve alçak olmak üzere Ş e y h i'nin iki tipi görülür. 1463 tarihli *Hamsede*¹⁰⁶ tepesi uzun ve kenarları, yüksek, kaba şapkalar çoktur. Bu şapkalar, 1444 tarihli (TpSM - 870-H) tiplerle mukayese edilebilir. Bu şapka tipi 1477 (TpSM - 795-H), 1478 (TpSM - 1515-H), 1485 (TpSM - 768-H), 1490 (ÜnivK - 1313) tarihli *şahname* ve *hamseler*'de çok görülür. Bu şapkanın en önemli hususiyeti, alt kenarında noktalarla yapılmış inci dizisinin bulunmasıdır. Ş e y h i'nin 2. tip şapkasında da bu şekilde noktalı tezyinata rastlamaktayız. Fakat mevzubahs şapkalar, güzellik bakımından Ş e y h i'nin ki ile mukayese edilemez. 2. tip şapka, ayarında iyi işlenmiş bir unsura yazmalarda rastlamak imkânsızdır. I. tip şapkaya daha yakındırlar. Şeyhî bu şapkaların kenarlarındaki kesik yeri bizzat belirtmiştir (Lev. VIII a).

A k k o y u n l u Sultan Y a k u p devri bakımından I. tip şapkalar bir önem taşıyabilirler. 1486'da biraz daha alçak kenarlı bu tip şapkalara rastlıyabiliyoruz. Tepesi ve tepeliği Ş e y h i'ninkile (Lev. VIII a) mukayese edilebilir. 1488 tarihli diğer bir yazmada¹⁰⁷ —tepesinin biraz alçak olmasına rağmen— Ş e y h i'ninkile cesaretle mukayese edilebilir. Fakat 1485 tarihli *hamsede* (TpSM - 768-H) yukarıda arzettiğimiz, kenarları çok kaba ve belki de keçeden yapılmış külahlar bulunur. XV. Asrın sonuna ait diğer bir *hamsede* (ÜnivK - 1313) daha mübalâğalı bir şekilde gösterilmiştir. İstanbuldaki Sultan Y a k u p beyle muasır eserlerin ekserisinde bu tip şapkalara rastlıyamadığımızı da ehemmiyetle kaydetmek isteriz. Bu şapkalarındaki bizim bakımımızda nnoksanlık kenarlarındaki kesikliklerdir.

Külâhlar :

P o l o oyunlarında giyilen şapka-

lar hemen hemen bütün polo sahnelerinde müşabihdir. Kenarsız, bir nevi terlik veya börk şeklindedir. Kadınlarda da buna benzer börkler vardır.¹⁰⁸ XI. asrın başında bu modanın çok yaygın olduğu görülür.¹⁰⁹ Börkün kenarında tezyinatlı bir şerit vardır.¹¹⁰ Yukarı kısmı dilimlidir (Şek. 7b. cd).

XV. Asrın ortasında bazı kölelerin başında ve yatak odası kıyafetindeki şahısların bu tip börkleri giydikleri görülür.¹¹¹ Tabii olarak bu iki börk arasında farklar vardır. Tepeliği ve kenarlarında ince bir kürk şeridi olan tipler de vardır-ki bilhassa muhâriplerin başında görülür. Bunları birbirine karıştırmamak lâzımdır.¹¹² Sultan Y a k u p'la muasır olması gereken eserlerdeki polo oyunlarında da bu tip börkler vardır.¹¹³ Börkün kenarı bir şeritle sarılmıştır. Yukarı kısmı dilimlidir. Tepesinde de yuvarlak bir parça vardır (Şek. 7 c, e). Bu börklere B e h z a d ı n eserlerinde de rastlarız.¹¹⁴ Fakat bunlar tezyinat itibariyle bizim kastettiklerimizden ayrılır.

Sarıklar :

Ş e y h i imzalı eserlerdeki başlıca sarık tipleri şunlardır :

a. Lev. VIIa VIIb VIII ve Şek. 8. a deki sarıklar. Bu sarıkları da sorguçlu ve sorguçsuz olmak üzere iki kısımda mütaalea edebiliriz. Sarığın serpuşu uzuncadır. Tepesinde düğme şeklinde bir tepelik bulunur. Bu düğmenin kaidesi yıldız şeklindedir. Serpuş tulânî olarak oluklu tezyinatla süslenmiştir. Lev. VII. b'deki sarığın ucu sol taraftan aşağı doğru çıkarılır.

¹⁰⁶ M a r t i n, II, 71.

¹⁰⁹ K ü h n e l, SPA, V, 86IA.

¹¹⁰ 1406 tarihli *hamsede* ((Üniyk-1406) sık sık bu börke rastlanır. Şiraz mektebine ait 1410 tarihli eserde de çok vardır. K ü h n e l, SPA, V, 86I). Bu börkler asır başında çok süslüdür.

¹¹¹ TISM - 1945 Nr. 1 Şahnamenin muhtelif yerlerinde rastlanır.

¹¹² 1440 tarihli *hamse*'nin (TPSM - 774-H) muhtelif yerlerinde.

¹¹³ 1490 tarihli *Şahname* (Üniv K. 1407) ve M a r t i n, II, 75.

¹¹⁴ M a r t i n, 91.

¹⁰⁶ S c h u l z, II, 36. Bu tablo iki kısımdan ibaretir. Birinci kısım kabul resmine iştirak eden erkân ve halkı kovalayan askerler, ikinci kısım ise hükümdar çadırıdır (S c h u l z, II, 37).

¹⁰⁷ S a k i s i a n, fig. 109; Türk ve İslâm Eserleri Müzesindeki bu eserin tamamını tetkik etme imkânını bulduk.

mıştır. Diğerlerinde sarığın ucunun durumu iyice belli olmamaktadır. Lev. VII D de sol taraftan yukarıya çıkarılmış diğer bir uç da görülmektedir. San'atkârın bu iki ucu nasıl telifettiğini anlıyamıyoruz. Sarığın çapraz yeri ön taraftadır.

b. Lev. XII de yemek taşıyan hizmetçilere ve halka ait sarıkların tepesinde madeni tezyinatlar yoktur. Fakat serpuş tipleri yukardakilere benzer.

c. Lev. VIII D'de iki sarık gerek sarılış ve gerekse büyüklük itibarile ayrı bir hususiyet taşımaktadır (Şek. 8) Fakat serpuş yukardaki sarıklarinkine çok benzer.

XIII. asır sarıkları adeta bir kasnak şeklinde, yuvarlak ve büyükçedir. Müshadedemize göre, tülbentin bükülerek serpuşa sarıldığı anlaşılmaktadır. Başlangıçta sarığın uçları arkadan bir bezle bağlanmakta idi. Daha sonra sarığın ucu arkadan veya sol yandan uzun olarak çıkarılmakta ve aşağı doğru sarkmaktadır. (Şek. 8c, d). Sarığın, üzeri yazılı bir bezle sarılmakta idi. ¹¹⁵

XIV. Asrın başında, sarığın aşağıya doğru sarkan ucu, çenenin altından geçirilerek sarığın diğer yanına bağlanmağa başlanmıştır. Bu adete *Câmiüt-Tevarih*lerde de rastlıyoruz. ¹¹⁶ Bunun yalnızca peygambere ve harplerine ait sahnelere münhasır kaldığı da görülmektedir. Yani san'atkâr mevzua göre giyiniş seçmiştir. Sarığın ucunu yukardan çıkarma adetine 1334 tarihinden itibaren rastlıyoruz. ¹¹⁷

XIV. asrın sonunda, 1396 tarihli Celâyir mektebine ait minyatürlerde ¹¹⁸ ucunda yuvarlak bir püskül bulunan dilimli külâhlar üzerine sarılmış sarıklar görülür. Fikrimizce bu sarıklar, XV. asır sarıkları meyanında tetkik edilmelidir (Şek. 8 f).

XV. asırda sarık şekillerinde köklü bir değişme görülür. XIV. asrın sonuna kadar sarığın bükümleri, serpuşun kenarına hafifçe dik olarak gelmekte idi (Şek. 8). XV. asırda *Fatih'in Madalyon* ve tablolarında da olduğu gibi sarığı veya destarı çapraz sarma adeti moda oldu.

Baysungur devri karakteristik eserlerinden GMKD'de bu sarık tipi hakimdir. ¹¹⁹ GMS'de hakim olan sarık tipi de budur. ¹²⁰

XV. asır ortasında bu sarık tipi çok moda oldu. Bilhassa dilimli serpuş daha uzamış ve daha belirli bir şekilde gösterilmiştir. 1444 tarihli hamsede (TpSM - 870-H) *Şeyhî'nin* sarığına yakın çok güzel tipler vardır (Şek. 8). Sarıklar o kadar değildir. 1446 tarihli diğer bir şahnamede (TpSM - 866-H), *Şeyhî'nin* I. tip sarığındaki serpuş ve tepeliği çok güzel bir şekilde görülür (Şek. 8). Yalnız ucu biraz fazlaca çıkarılmıştır. Çapraz çok açıktır.

XV. asrın ikinci yarısında artık bu tip sarığın da neveleri çoğalmağa başlamıştır. Aynı minyatürde sivri veya daha basık serpuşlara, önden veya yandan çaprazlı sarıklara rastlıyabiliyoruz. ¹²¹ 1463 senesinde biraz basık; fakat dilimli serpuşlara rastlanır. Sarık henüz büyümemiştir (TpSM - 1496-H). 1477'de dilimli sivri serpuş görülürse de sarıklar biraz daha büyümüştür (TpMS - 795-H). 1478'de de büyük ve yaygındadır (TpSM - 1515-H). 1485'de büsbütün büyümekte; fakat dilimli serpuşun kaybolmadığı görülmektedir. (TpSM - 7768-H).

Sultan Yakup devrine rastlayan eserlerde sarıklar mübalâğalı bir şekilde *büyümüş ve neveleri çoğalmıştır*. Halbuki *Şeyhî'nin* I. tip sarıkları arasında bir vahdet ve tam bir müşabehet vardır. Bu sebeple bunları *XV. asır ortasına ait sarıklar arasında mütalea etmek*

¹¹⁵ Kühnel, SPA, V, 825 vdd.

¹¹⁶ Kühnel, Aynı esr. 828; Martın, II, 28 - 29.

¹¹⁷ Grohman, Pl. 43 vd.

¹¹⁸ Martın, II, 46, 47.

¹¹⁹ Kühnel, SPA, V, 865, 867.

¹²⁰ Aynı esr. 872.

¹²¹ Kühnel, SPA, V, 880, 882.

mecburiyetini hissediyorum. 2. tip sarıklar bu devrin serpusunda tezyinat olmayan *avam tabakasına ait sarıklar* meyânında mütalea edebiliriz.

Şeyhî'nin muahhar karakter taşıyan sarığı "Y a k u b î" mahlasını taşıyan (Lev. VIII a) minyatürde görülmektedir. Çok yayık ve büyüktür. Yanlardan iki çaprazı vardır. Fakat dilimli serpuşu muhafaza etmektedir.

Osmanlı mücevveze sarıklarının¹²² hem zaman örnekleri olması bakımından Şeyhî'nin sarıkları ayrı bir değer taşır.

Şeyhî'nin iki süvarisinde de, sarıklarının sağ tarafına takılmış birer tüy görülmektedir (Lev. VII a b). Tüy, süvarinin birisinde öne, diğerinde ise arkaya doğru eğilmiştir. Umumi karakter itibarıyla her iki sorguç da aynıdır.

1467 tarihli bir kabul resminde sorguç takmış üç kişi vardır¹²³ Bunlardan birisi Timurun yanındadır. Onun yanında sarıklı bir hoca vardır. İkisi de Timurun karşısındaki sıralarda oturmuşlardır. Timurun karşısındaki sıranın başında oturduklarına göre mühim şahıslar olmalıydılar. Bu minyatür 1467 senesi için bir değer taşır. Sorguçların şekli ve takılış tarzı Şeyhî'ninkilere benzemektedir.

XVI. asırda sorguçlar çoğalırsa da¹²⁴ gerek şekilleri ve gerekse takıldıkları sarıklar bakımından Şeyhî'ninkilerle tam bir ayrılık gösterirler.

Karakoyunlu ve Akkoyunlu divanlarında, fermanları yazan pervanecilerin başında kuş tüyünden bir sorguç bulunmakta idi. Sultan Yakup zamanında da bu adetin mevcut olduğu bilinmektedir.¹²⁵ Bu sorguçta otâğa den-

mekte idi. Bizim minyatürlerimizdeki şahısların pervaneci olup olmadıklarını kestirmek mümkün değildir.

Bu hususta fazla bir şey söyleyemeyeceğiz.

Küpelere :

Süvarilerin kulağında küpelerin bulunması da Şeyhî'nin eserlerinin karakteristik bir hususiyetidir (Lev. VII a, VII b). Bu küpe bir halkadan ibarettir. Bu halkayı diğer eserlerinde de görebiliyoruz. Çin karakterindeki eserlerinde de bu vardır.

Bu küpelere Baysungur devrinde rastladığımız gibi¹²⁶, 1469 senesinde de rastlıyoruz.¹²⁷ Behzadın eserlerindeki küpelerin altında hafif bir çıkıntı vardır.¹²⁸ Değişik bir hususiyettir.

Fizyonomi :

Şeyhî imzalı eserlerdeki şahısların fizyonomilerinin umumi hatlarını başlıca iki kısımda mütalea edebiliriz :

1. *Uzakşark tesirinde fazla kalmış fizyonomiler* : Kaşlar ince ve yukarıya doğru çekik olarak resmedilmiştir. Gözle kaş arasında mesafe çoktur. Bu bilhassa (Lev. VIII b) deki süvarinin kaş ve gözlerinde açık olarak görülür. Uzakşark karakterindeki eserlerden farkı, kaşın biraz daha kalın çizilmiş ve gözbebeklerinin daha siyah olarak belirtilmiş olmasındadır. (Lev. VIII b) de kaşları göze muvazi çizmekle Uzakşark tesirinden kurtulan sağ'atkâr İslâmî karakteri belirtmeğe çalışmıştır. Fakat diğer çizgilerde Uzakşark menşe ve onları taklit arzusu kendini göstermektedir. Bu hatlar, göz ve ağızdır. Buruna fazla ehemiyet vermemiştir. Fakat ağzı tam yerine koyabilmiş ve seyredene normal bir his verebilmiştir.

Şeyhî imzalı Uzakşark eserleriyle İslâmî karakterdeki eserlerin fizyonomilerini teşkil eden kaş, göz ve ağız çizgileri

¹²² Osmanlı mücevvezesi için bk. *Kanunname-i Âlî Osman*, TOEM, 1330 S. 15, n. I.

¹²³ Schulz, II, 54.

¹²⁴ İ. H. Uzunçarsılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına methal*, İstanbul 1941, S. 299.

¹²⁵ S. c. h. u. l. z, II, 134.

¹²⁶ Kühnel, SPA, V, 878.

¹²⁷ Aynı eser, 880.

¹²⁸ Sakisian, fig. 95.

arasında pek az fark vardır. Uzakşark karakterindeki eserlerde burun daha iyi belirtilmiştir.

2 — *İslâmi fizyonomiler* : Bunlar (Lev. V b, VIII a) dır. Bilhassa "Y a k u b i" mahlaslı minyatürde, kaşlar kalınlaşmış ve gözler siyahlaşmıştır. Sakal şekilleri birbirine benzer. Gür değildir. Çeneyi tam olarak kaplamamaktadır. (Lev. VIII b) deki atmacalı süvarinin fizyonomi meselesi, İran minyatürünün Orta Asya karakterini açığa vuran en mühim bir miyardır. Tetkiki de çok müşküldür. Bu hususun ayrıca tetkik edilmesi lâzımdır.

7 — Elbiseler :

K a f t a n l a r :

Ş e y h i imzalı eserlerde —Uzakşark karakterindeki minyatürler hariç— önu kapalı bir kaftana rastlıyamamaktayız. Uzun kaftanlar ekseriyeti teşkil ederler. Kolları kısadır. Kol ve yakanın kenarları tezyinatlı bir bandla süslenmiştir. Tespit ettiğimiz tipleri şöyle sıralıyacağız :

1. Baştanbaşa tezyinatlı veya tezyinatsız tip : Bunların en karakteristik örnekleri (Lev. VII b) dedir. Bu minyatürlerdeki kaftanlar fikrimce aristokrat tabakaya ait olmalıdır. Yaka ve kollarında inci dizisi tezyinat bulunması iki minyatürün müşterek hususiyetidir.

Avam tabakasına ait kaftanların şekli değişmezse de biraz kalıncadır ve tezyinatı da yoktur.

2. Etekleri ve göğsü süslü elbiseler : fikrimizce bunlar biraz muahhar bir karakter arz etmektedirler (Lev. VII b). Bunların da yakaları, I. tipte olduğu gibi sağa kavuşmuştur. Yaka ve kollar, kıvrılmak suretile bir band yapılmıştır. Bu da I. tipte vardır. Yırtmaç yan taraftadır.

3., 1. ve 2. tipte tamamen ayrı olan ve önden iliklenen elbiseler.

4. Av sahnelerindeki (Lev. V) şalvar üzerine giyilmiş kısa kaftanlar. Bunlar, 1. ve 2. tipte müşterektirler.

Bu elbiselerin umumi şekline bakarak bir tarihlemeğe muvaffak olabilmek imkânsızdır. XIII. asır elbiseleri de sağa veya sola kruvaze olarak kavuşmakta idi.¹²⁹ Bu tip elbiselerin Ortaasya menşei hakkında kuvvetli delillerimiz vardır. 1334 tarihli Hariri'nin bir yazmasındaki Ortaasya tesirleri çok açıktır.¹³⁰

XIV. asrın birinci yarısını karakterize eden *Camî'üt-Tevarih*'lerde de, san'atkâr mevzua göre elbise seçmiştir. Fakat İ l h a n i ricalinin giydiği elbiseler gene sağa kruvaze kavuşmuş ve yandan yırtmaçlıdır. Kolları kısadır.¹³¹

T e b r i z minyatür mektebinin Ortaasya karakterli bu elbiseleri, göğsü tezyinatlı ve tezyinatsız olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.¹³²

XIV. asrın ortasında bu elbise tipleri devam eder¹³³

XV. asır başındaki elbise tipleri, Ş e y h i'nin eserlerindeki elbiseleri karakterize etmesi bakımından ayrı bir değer taşır.

1410 tarihine ait bir eserde¹³⁴ ve altı köşeli yıldızlarla süslenmiş elbiselere bol miktarda rastlanır. Sağa kavuşmuş, tezyinatlı ve tezyinatsız tiplere çok rastlanır.¹³⁵ Kol ve yakalarda bandlar vardır.

B a y s u n g u r devrinde göğüs ve etek tezyinatları daha açık olarak kendini gösterir. Kol ve yaka kenarlarında gene bandlar görülür. Yırtmaçlar yandadır. Ş e y h i'nin elbiseleri yırtmaçlar bakımından karakterize edilebilir. Fakat motifler ayrıdır.

1440'da da bu elbise tipi devam eder.¹³⁶ 1458'de, kollarında inci dizisi tezyinat bulunan ve göğsüne toplu bir tezyi-

¹²⁹ M a r t i n , II, 1, 2, 14.

¹³⁰ Aynı esr. 15; G r o h m a n n , 43.

¹³¹ M a r t i n , II, 30; S a k i s i a n , 29, 30.

¹³² Tezyinatsız kaftanlar daha kalın ve kabadır.

¹³³ K ü h n e l , SPA, V, 828.

¹³⁴ Aynı esr. 861.

¹³⁵ Aynı esr. 861.

¹³⁶ K ü h n e l , SPA, V, 876.

nat işlenmiş aynı tip elbise gene görülür (TpSM - 773-H). Nedense Şeyhî'de bu tip toplu göğüs tezyinatı yoktur. 1451 tarihli diğer bir şahnamede yırtmaç gene yandandır (TİSM - 1945). Hakikaten XV. asır ortasında yandan yırtmaçlı elbiseler çoktur.

Binyon, Wilkinson ve Gray, daha evvelce Sakisian tarafından XV. asrın ikinci yarısına konan (Lev. IX) deki eseri elbise tiplerine göre (1440 - 1450) senelerine koymuşlardır.¹³⁷

Elbiselerin umumi şekli bakımından bir kronolojik neticeye varmak fikrimizce çok güçtür. Çünkü çok muhafazakâr bir durum arzeder. Bunu ayrı ve geniş tetkiklere bırakmak lâzımdır. Şunu ilâve etmek isteriz ki Sul'tan Yakub'la muasır eserlerde, (ÜnivK - 1313) ve (TpSM - 768-H), (Lev. IX) daki gibi eteği tezyinatlı kaftanlara rastlamaktayız.

Elbisenin süs ve motifi :

Altı noktadan teşekkül etmiş, beş köşeli yıldız motifleri, Şiraz mektebinde bol miktarda görülmeğe başlar.¹³⁸ Bayşunğur devri GMS'inde fevkalâde geniş bir şekilde moda halini alır.¹³⁹ 1440 da da görülür.¹⁴⁰

Şeyhî'nin bütün eserlerinin müşterek motifi bu yıldızlardır. Yalnız İslâmî karakterde eserleri değil tam manasile *Uzakşark üslubu ile yapılmış esrleri de bu motiflerle doludur.* Sakisia'nın neşrettiği iki eser de bu bakımdan Şeyhî ile sıkı bir münasebet arzetedirler.¹⁴¹

Kordelâ bağları :

Sağa kavuşan elbisenin, açılan deliklerden kordelalar geçirmek suretile tespiti Şeyhî imzalı bir eserde görülmektedir (Lev. VII a). Sakisia'nın neşretti-

ği imzasız diğer bir eserde de aynı kordelalar vardır. Büyük bir önem verdiğimiz bu arslan avı sahnesindeki bu motif Şeyhî'nin üslup ve motiflerini tespitte yara-yan kıymetli bir delildir. Bu kordelalara neşredilmemiş eserler içinde *Zübdet'üt-Tevarih*'de (TpSM - 1653-H) rastladık. Bu eserin Şeyhî'nin devrile ilgisi yoktur. Aynı kordelalara 1469 tarihli diğer bir eserde daha rastlıyoruz ve 1396 da Celayir mektebinde görülür.¹⁴²

Şalvar :

(Lev. VII a) de Behram Gur'un arslan avı sahnesinde süvariler birer şalvar giymişlerdir. Noktalarla yapılmış beş köşeli yıldızlarla tezyin edilmiştir.

XV. asrın başında bazı muhariplerin böyle bir şalvar giydiklerini görüyoruz.¹⁴³ Polo oyunu sahnelerinde hemen hemen istisnasız olarak gene şalvar giyiliyor.¹⁴⁴ Tetkik ettiğimiz sahneler bize bu fikri telmih ediyor. 1407 senesinde de pantolonlu muhariplere rastlanır (TpSM - 796-H).

Herat devrinde kaftanların ve hatta zırhın altına da şalvar giyildiği hakkında elimizde deliller vardır.¹⁴⁵ Bazan da dizlik giyilmekte, pantolon veya şalvarın ucu bunun içine girmektedir. Kaftanın etekleri, polo oyununda vs. toplanır. (XV. asrın ortasında bunlara çok rastlanır (Ünivk - 1407).

XV. asır ortasına ait bir muharip kıyafeti, Şeyhî'nin muharibini karakterize etmek bakımından bize ümit vermektedir.¹⁴⁶ Burada da kaftanla pantolon ayrı renktedir. Yıldız tezyinatı ve kaftanın işlemeleri Şeyhî'ninkine çok yakındır.

1463 senesine ait bir minyatürde, muhafızların şalvarı gerek tezyinat ve gerekse şekil itibarile bizimkine yakın değil-

¹³⁷ B. Binyon, J. Wilkinson, B. Gray, *Persian Painting*.

¹³⁸ Kühnel, *Aynu esr.* 861.

¹³⁹ *Aynu esr.* 869, 873.

¹⁴⁰ Kühnel, SPA, V, 876.

¹⁴¹ Sakisian, Pl. LVII, LVIII.

¹⁴² Kühnel, SPA, V, 880.

¹⁴³ Aynı esr. 861 ve Martin, II, 47.

¹⁴⁴ Bu hususu polo oyunlarına ait kısımda inceleyeceğiz.

¹⁴⁵ Kühnel, SPA, V, 872.

¹⁴⁶ Schulz, II, 36.

dir.¹⁴⁷ XVI. Asrın başlangıcında şalvar modası azalmakta ve yalnızca şarap sunan sâkilere münhasır kalmış gibidir.¹⁴⁸

Silâh Kuşanımı :

Müşahedemize göre, H e r a t devrinde yaylar sola ve okluk da sağa asılırdı. Ş e y h i 'nin süvarilerinde de durum aynıdır. Okluğun üzerine bir kaplan kuyruğu asılması da adetten idi.

XIV. asır içinde de kaplan kuyruğu sarılan okluklara rastlamaktayız. Bu adetin menşei U y g u r l a r a kadar çıkar.¹⁴⁹ Bu hususu ayrı bir etüdümüzde inceleyeceğiz.

1407 tarihli bir hamsede okluk üzerine "S" şeklinde bağlanmıştır (TpSM - 796-H).

1440 tarihli hamsede de aynı tip okluğa rastlarız (TpSM - 774-H). Gerek okluğun şekli ve gerekse kaplan kuyruğunun sarılışı bakımından Ş e y h i 'ninkine çok benzer (Lev. VII a). Ş e y h i kaplan kuyruğunu okluğun üzerinden geçirdikten sonra, alt yanına temas etmek üzere bağlamıştır.

B e h z a d a atfedilen eserlerde ise okluğun üzerine "S" şeklinde bağlanmıştır.¹⁵⁰ 1476 tarihli diğer bir yazmada (TpSM - 874-R) aynı şekilde okluklara gene rastlamaktayız. XV. asırdaki oklukların standard tipi bu olsa gerektir.

(Lev. VII a) daki yay torbası umumi şekil itibarile B a y s u n g u r devrindekilere yakındır.¹⁵¹ Yalnız ok otrbaları Ş e y h i 'ninkine nazaran daha geniştir.¹⁵² Fakat Sakisian'ın neşrettiği süvarinin okluğu şeyhininkine çok yakındır (Lev. VII a, IX). Hatta alt kısımdaki tezyinat bile bizimkilerle mukayese edilebilir.

¹⁴⁷ Aynı esr. 876.

¹⁴⁸ G r o h m a n n, 51; Martin, 97.

¹⁴⁹ Von Le Coq, Bilderatlas zur Kunst und Kulturgeschichte Mittelasiens, Berlin 1925, Abb. 83.

¹⁵⁰ G r o h m a n n, Pl. 51.

¹⁵¹ K ü h n e l, SPA, V, 862, A.

¹⁵² K ü h n e l, Aynı esr. 871.

8 — Hayvan Tasviri :

Arslanın Hamlesi :

TpSM'deki albümlerde çok çeşitli arslan tiplerine ve vaziyet alışlarına rastlanır. Tetkik ettiğimiz albümlerdeki tarihlenmemişlerdir. Bilhassa K e l i l e ve D i m n e'lerde bunların pek çeşitli pozlarına rastlamaktayız. Fakat bu eserlerin mütemadiyen birbirlerinden istifade ettikleri ve *Kelile Dimne* mevzuuna göre arslanları tercih ettikleri müşahede edilerek tipleri tasniften vazgeçilmiştir.

(Lev. V) daki arslan hamlesinin güzel bir örneğine 1410 tarihinde rastlamaktayız.¹⁵³ Arslanın, arka ayakları yerde olarak yaptığı bir hamle tipidir. İkinci güzel misal de M a r t i n'in 1450'ye koyduğu arslan hamlesidir.¹⁵⁴ M a r t i n, bu eseri nereden aldığını kaydetmekte ise de¹⁵⁵, TpSM'deki albümlerde vardır. (Lev. VII a) daki Şeyhî'nin arslanının çop iptidai bir şekilde yapılmış olduğunu yeri gelince söyleyeceğiz. Bu arslan (Lev. X) de daha güzel olarak belirtilmiştir.

1460 senesine ait bir minyatürde, bu tip güzel bir arslan hamlesine gene rastlamaktayız.¹⁵⁶ Benekli olduğundan kaplan olması lâzımdır.

1494 tarihli K a s ı m A l i'nin bir eserindeki kaplan hamlesi, Şeyhî'ninkine nazaran daha yavaş bir hamledir.¹⁵⁷ Yukardaki kaplanla ilgili olsa gerektir.

(Lev. VII a, IX) daki arslanların her ikisinin de ön ayaklarının aynı san'atkâra ait olduğunu gösterebilecek bir delil olabilir.

A t ı n E ş k i n Y ü r ü y ü ş ü :

(Lev. VII b) daki at öndeki sağ ayağını ileri doğru atarak bükmüş ve tırnağı da bu inhinayı tamamlamıştır. Bacağı ye-

¹⁵³ S a k i s i a n, 45; K ü h n e l, SPA, V, 861.

¹⁵⁴ M a r t i n, II, 64.

¹⁵⁵ Martin'in bu tarihlemeyi neye göre yaptığını bilmiyorum.

¹⁵⁶ M a r t i n, II, 60, 61.

¹⁵⁷ S a k i s i a n, fig. 91.

re muvazi değildir. Arkadaki sağ ayağını da hafifçe ileriye doğru atmıştır. Bu tip vaziyet alışın menşeleri çok eskidir.¹⁵⁸

XV. asır başındaki bu şekilde yürüyen atlar, Şeyhî'ninkine nazaran çok geri bir teknik ve zevkle yapılmıştır.¹⁵⁹

Baysungur devrinde ön ayağını tam kaldırmamış bir at görüyoruz.¹⁶⁰ Bu at da Şeyhî'ninkine nazaran çok geridir ve başı da pek benzememektedir. Aynı devirde Şeyhî'nin atının başına benzeyen bir at başı buluyorsak da kulakları aynı değildir.¹⁶¹

XV. asrın ortasında bu şekilde vaziyet alış çok miktarda görülür. 1442 senesine ait bir şahnamede (TpSM - 862-R) duruş ve ayak şekli Şeyhî'ninkine yakın olan bir at varsa da boynu ve göğsü bizimkine benzemektedir. Sargısı da çok kalındır. 1444 tarihli hamsede bu şekilde duran bir kaç at varsa da bacakları biraz uzun tutulmuştur (TpSM - 870-H). Boynu da çok dik ve uzuncadır. Fakat karakteristik olan taraf her iki eserdeki atların da sargısında örtünün bulunmasıdır. 1445 tarihli bir başka hamsede (TpSM - 781-H) bu şekildeki at duruşlarına çok ehemmiyet verilmiştir. Fakat atların sargıları biraz geniş tutulmuş ve kuyruklar da ayrıdır. Fakat bu eser Şeyhî'ye en yakın olanlardan biridir.

1478 tarihli *Şahname'de* (TpSM - 1515-H) (Şek. 19, 16) atın ayakları, Şeyhî'ninkine nazaran çok kabadır. Bedeni de kısadır. Başı ve kulakları biraz yakındır.

XV. asrın sonunda bu vaziyeti almış atlar çok moda olmuştur. Safevi mektebinin başlangıcında Şeyhî'ninkile tefrik edilemeyecek derecede güzel atlara¹⁶² rastlıyabiliyoruz.

Atın Şahlanma Şekli :

(Lev. VII a, IX) deki av sahneleri *Şahnamelerde* görülmekte ve Behram Gur'un arslan avını göstermektedir. Sasanî devri sanatında böyle arslan avları pek çoktur.¹⁶³ İşin tetkike değer tarafı, Şeyhî imzalı bu eserlerdeki atın şahlanma tarzının eski Sasanî eserlerinde de bulunmasıdır.¹⁶⁴ Atın arka ayakları bitişiktir. Ön ayaklarını açık bir şekilde tutarak şahlanmıştır. Hayvan, bize taraf olan ayak ve tırnaklarını hafif bükerek ileri doğru atmıştır. Aynı şekilde duran öbür ayağı da biraz daha yukarıda durmaktadır.

Bu şahlanma şeklinin en güzel nümuneleri *Zübdet'üt-Tevarih'dedir*. (TpSM - 1653-H). Atın sargısı ve kuyruk duruşu Şeyhî'ninkile mukayese edilebilir. Ayakların duruşu da çok yakındır (Şek. 15). Yalnız at çok yükselmemiştir. Ve başı da arkaya doğru çok gitmemiştir.

Câmi'üt-Tevarih'in Paris nüshasında da bu tip şahlanma tarzına rastlamaktayız.¹⁶⁵ Fakat arka ayaklar oldukça açık tutulmuştur. 1429 - 30 senelerine ait güzel bir örneği GMS'dedir.

XV. asrın ikinci yarısında bu tip şahlanma çok moda olur (Şek. 22, 23). Bilhassa Behzad'ın talebeleri tarafından da devam ettirilen bu an'ane XVI. asrın birinci yarısına kadar devam eder. Yalnız bunlar ön ayaklarını daha yükseğe kaldırmışlar vaziyettedirler ve sargılarında da örtü vardır. Sargıları bizimkilerden daha geniş ve vücutları ile ayakları arasında bir tenasüp vardır.

Behzad mektebinden ziyade Baysungur devrine ait hususiyeti daha fazladır. Fakat Behzad mektebile de ilgisi vardır. 1439 ile 1490 seneleri arasındaki hususiyeti kendinde toplamıştır.

¹⁵⁸ F. Sarre, Die Kunst des Alten Persien, T. 78.

¹⁵⁹ Kühnel, SPA, V, 863 - 64.

¹⁶⁰ Aynı esr. 869.

¹⁶¹ Aynı esr. 871.

¹⁶² Aynı esr. 884.

¹⁶³ Bu sahneler için bk. F. Sarre, Die Kunst des alten Persien, Berlin 1922, Taf. 78, 104.

¹⁶⁴ F. Sarre, Aynı esr., T. 108; atın şahlanma tarzı ve arka ayaklar Şeyhî'yi hatırlatır. Fakat üslûp ayrıdır.

¹⁶⁵ Kühnel, SPA, V, 850.

Şahlanan bir at üzerindeki *B e h r a m G u r*, ya bir arslan veyahut da bir ejderhaya karşı mücadele eder. Elinde, kullandığı silâhlar başlıca şunlardır :

1. Mızrak : bu çok nadirdir. *Ş e y h i'nin* sahnelerinde rastlıyabiliyoruz. Kollar yukarı doğru kalkmıştır. Atın boynunu geriye doğrudur.

2. Kılıç : XIV. asırda *B e h r a m G u r*'ün elinde görülen silâh ¹⁶⁶, 1429 - 30 tarihli GMS'de de görülür. 1522 tarihli diğer bir minyatürde de kılıç kullandığı görülür. ¹⁶⁷ Gerek GMS'de ve gerekse sonuncu eserde atların şahlanma tarzının *Şeyhî*'ninkile aynı olması dikkate şayandır. 2153 numaralı albümde böyle sahnelere rastlıyabilmekteyiz.

3. Ok : *S a k i s i a*'nın koleksiyonundaki eser bu tiptendir. *B e h r a m G u r*, oku attıktan sonra bir eli yukarıda kalmıştır. Yarı tuttuğu sol eli, aşağıya doğru inmiştir. *Sakisian*'ın minyatüründe yay, atın boynunun ötesinde kalmıştır. Halbuki *B e h z a d ı n* ve *K a s ı m A l i*'nin eserlerinde ¹⁶⁸, yay atın boynunun bize taraf olan kısmında kalmıştır.

Sakisian'ın minyatürünün *B e h z a d* mektebi ile ilgisi inkâr edilemez fikrindeyim. Hiç olmazsa *B e h z a d*'ın ilham aldığı bir mektebe mensuptur. Fakat *S a k i s i a*'nın dediği gibi "debut de XVe Siècle" olması çok muhtemel değildir. XV. asrın ortası ile *Behzad* mektebinin başlangıcı ve hatta Sultan Yakup devri üslûbu ile telif edilebilir. Oku yiyince başını geriye çevirmiş arslan motifini de XV. asrın ortasından evvel bir yerde bulduk. ¹⁶⁹ *Behzadın geyikleri de başını geriye çevirmiştir.*

¹⁶⁶ En eski örneği *S a s a n i* devrindedir : Sarre, *Aynı esr.* Taf. 78.

¹⁶⁷ *S c h u l z*, II, Taf. 80.

¹⁶⁸ *S a k i s i a* n, Fig. 87, 93. *Behzad*'ın atının hamlesi *Sakisian*'inkine benzemezse de, *Kasım Ali*'ninkine benzer. *Şeyhî*'ninkine daha yakındır.

¹⁶⁹ Bu motif, çok muahhar zamanlara kadar yaşamıştır (*S c h u l z*, II). TPMS'de bize gösterilmeyen bir murakaada da vardır.

Şeyhî'nin At Gemleri :

Ş e y h i'nin at gemileri de birbirlerine oldukça yakındırlar. Başlık ve boyun kayışı olmak üzere iki kısımdan müteşekkildir. Her iki kayış da tepede birleşmektedir. Şakak hizasında ve başlık üzerinde büyük ve süslü bir düğme bulunmaktadır. Bu düğmeden boyun kayışına dik olarak inen bir veya iki kayışla, boyun ve başlık kayışları birleşir.

İlhani devrinde çift dizginlere rastlamaktayız. ¹⁷⁰ Bu dizginlere ait gemlerin burundan ağzın altından ve boyundan olmak üzere üç atkısı vardır. Bu moda sonraki şahnamelerde de devam eder. ¹⁷¹ Atın alını yele ile kaplanmış olduğundan bir atkının altında da bulunup bulunmadığını bilmiyoruz. XIV. asrın ortasına ait şahnamelerde alın atkısı da ortaya çıkar. ¹⁷²

XV. asırda, boyun kayışı atın tepesinden geçmektedir. *Ş e y h i'ninkilerle* aynıdır. *İ l h a n i* devrinde ise boyun kayışı, hayvanın şakak hizasında, esas başlık la birleşir (Şek. 12). 1400 sensinde rastladığımız bir *Ş e y h i* tipi gemden başka ¹⁷³, 1440 tarihli bir gemde ¹⁷⁴ bu hususta bize sarıh bir fikir vermektedir. * Tetkik ettiğimiz yazmalardan, 1442 (TpSM - 862-R), 1446 (TpSM - 866-R), 1444 (TpSM - 870-H), 1445 (TpSM - 781-H), 1458 (TpSM - 773-H), 1451 (TISM - 1945) tarihli eserlerde, gemlerin boyun kayışı hep atın tepesinden geçer. *Ş e y h i*'de olduğu gibi kayış uçları da süs olarak bırakılmıştır. Ve hepsinde de boyun kayışı ile başlık arasında bir irtibat vardır. Boyuna doğru inen kayışların, boynunu sıkıca sarıp sarmadıkları belli olmaktadır.

B a y s u n g u r devri gemleri umu-

¹⁷⁰ Aynı esr. 827

¹⁷¹ Aynı esr. 840.

¹⁷² *M a r t i n*, II, 58.

¹⁷³ SPA, V, 833, 835.

¹⁷⁴ Aynı eser 850.

*Burada L. Mercier'in fikirleri ve arap kaynakları nazar itibare alınmamıştır : L. Mercier, *La parure des cavalier*, Paris 1924, S. 396 ve m. 3.

mi olarak Ş e y h i tipindedir. Küçük farkı, boyun kayışı düğmeye kadar muvazi iner, düğmeden sonra boyunun altını sarar. ¹⁷⁵

1468 tarihli H ü s e y i n M i r z a 'nın atının gemi Ş e y h i'nin gemine en yakın olan tiplerden birisidir.

1478 (TpSM - 1515-H), 1477 (TpSM - 795-H) tarihli eserle de at gemlerinin boyun kayışı iyice görülmemektedir. 1485 (TpSM - 768-H) ve 1490 senelerine ait eserlerde (TpSM - 771-H), (Ünivk - 1313) gemlerin boyun kayışı tefrik edilmektedir. Fakat şakak civarında düğme bir kaç tane olmuştur. Bu senelere ait gemler arasında benzerlik büyüktür (Şek. 26).

Müşahedemize göre Ş e y h i'nin gem tipleri daha ziyade XV. asrın ortasına ait olmalıdır.

XV. asırda ve ondan evvel *kantarmann* kullanılıp kullanılmadığını bilmiyoruz. Bu devirde Avrupada vardır. ¹⁷⁶

Kuskunlar :

Ş e y h i'nin kuskunları arasında bir birlik vardır. Yalnız (Lev. VII a, IX) de kuyrukla eğer arasına hafif bir kordon ilâve edilmiştir (Şek. 10).

XIII. asır minyatürlerindeki kuskunlar fikrimce S a s a n i tesiri altında fazla kalmıştır. ¹⁷⁷ XIV. asır başında *Câmi'ütTevarih*'lerle birlikte yeni bir kuskun tipi meydana çıkar. ¹⁷⁸ XIV asrın sonlarına doğru, kuskunun muhtelif yerlerinden süslü kayış uçları da sarkmağa başlayacaktır. Bu tip kuskunlar XV. asır kuskunlarının da prototipleridir. Guirland şeklinde bir askı bu devrin karakteristik hususiyetidir. XIV. asrın birinci ve

ikinci yarısında bu tip kuskunlar *Şahnamelerde* de devam edip gider. ¹⁷⁹

XV. asrın başında sargıda çapraz olarak birbirini kesen kayışlar kalmış ve Guirlande görünmez olmuştur. *Zübdet'üt-Tevarih*'de Girlandsız tiplere çok rastlanır (TpSM - 1653-H). 1407 tarihli Hamsede (TpSM - 796-H) aşağıdan sarkan girland görülür. Kuskunun eğere bağlanan yerinden ve girlandın ortasından ikişer tane süs kayışları sarkar. 1410 ¹⁸⁰, 1411 ¹⁸¹, 1420 ¹⁸² tarihli eserlerde girland yoktur.

B a y s u n g u r devrinde kuskunların bir kısmı girlandlı ve bir kısmı da girlandsızdır. ¹⁸³

XIV. asır girlandları gibi büyük ve aşağıda değil; kuskun kayışları arasına girmiştir. ¹⁸⁴ Ş e y h i'nin (Lev. VII a) deki kuskununa çok yakındır. Bu devir kuskunlarının eğere bağlanan yerinde iki tane süs kayışı sarkar. *Çahar Makale*'de de böyledir (TİsM - 1954) ¹⁸⁵. Hem girlandsız ve hemde çift süs kayışı vardır.

XV. asrın ortasında, 1440 tarihli yalnız bir eserde XIV. asır kuskununa rastladık (TpSM - 774-H). Mahiyeti epeyce değişmiştir. Bu zamanda, esasen eski girland şekilleri yerlerini "V" şeklindeki askılara bırakmışlardı. (TpSM - 870-H) deki 1444 tarihli hamse, bu tip kuskunun mübeşirlerini kendinde saklar. 1451 tarihli şahnamede (TİsM - 1945) girlandsız kuskunlar gene çoğalır.

Atların sargısına ekseriyetle bir örtü örtüldüğü için, kuskunları görmek mümkün olmamaktadır. Girlandsız kuskunlar, B e h z a d'ın ve talebelerinin eserlerinde çok yayılmış bir modadır. ¹⁸⁶ Eđerin yanından çift süs kayışları da sarkar. Fakat Ş e y h i'nin eserlerinde bulunan kuskunların P ü s k ü l tezyinatı Behzad mek-

¹⁷⁵ Bu tip B e h z a d mektebinde de devam eder. Ş e y h i'ninki ile farkı küçükse de ayrı bir tip olarak kabul ediyoruz.

¹⁷⁶ V. K a r a b a c e k, *Abendländische Künstler zu Konstantinopel im XV. und XVI. Jahrhundert*, Wien 1918, S. 39, Taf. II, IV.

¹⁷⁷ F. S a r r e, *Aym esr.* Taf. 108.

¹⁷⁸ K ü h n e l, *SPA*, V, 828.

¹⁷⁹ *Aym esr.* 830, 850, 863-64.

¹⁸⁰ S a k i s i a n, fig. 48.

¹⁸¹ S a k i s i a n, fig. 80.

¹⁸² K ü h n e l, *Aym esr.* 862.

¹⁸³ Bk. Şek. 16.

¹⁸⁴ K ü h n e l, *Aym esr.* 873.

¹⁸⁵ Bk. S a k i s i a n, fig. 52.

¹⁸⁶ G r o h m a n, *Pl* 51 vs,

tebinde yoktur. Fikrimizce biraz eski unsurlardır. Ş e y h i imzalı eserlerdeki kuskun ve göğüslüklerin yapılış teknikleri arasında da benzerlik vardır. Kayış üzerine konmuş madenlerle süslenmiştir. (Lev. VII a) da taşlar üçer üçer konmuştur. (Lev VII a) da taşlar üçer veya dörder konmuştur. Kaş koyma tekniğindeki benzerlik şüphesizdir.

Göğüslükler :

G ö ğ ü s l ü k l e r e de bir göz atmağı faydalı buluyoruz. (Lev. VI a) daki atta göğüslük çifttir. Diğerleri tek kayıştır ve sarkan bir kayış ucu bunları süslemekte idi. XV. asrın başından itibaren görülen bu göğüslükler¹⁸⁷ B a y s u n g u r devrinde de varsa da uçları bizimki kadar aşağı sarkmaktadır.¹⁸⁸ XV. asrın ortasına ait göğüslüklere çok benzerler¹⁸⁹ Bu tip göğüslükler 1460 da moda olduğu gibi¹⁹⁰, 1478 senesinde de modadır.¹⁹¹ XV. asrın sonunda B e h z a d ' a ve K a s ı m A l i ' y e atfedilen eserlerde de vardır.

Ş e y h i ' n i n göğüslüklerinde S a f a v i K a r a k t e r i de vardı. (Lev. VIIa) daki çift göğüslük, 1504 e ait Ş e y h M u h a m m e d ' i n eserinde ve S a f e v i minyatürlerinde görülür.¹⁹²

9 — Çiçekler :

Stilize Çiçekler :

(Lev. I) de, kadınların sağ tarafında beş yapraklı bir çiçek görülmektedir. Herat ve daha ondan evvelki devirlerde, zeminleri süsleyen çiçekler gözden geçirilince, bunun bize hiç de yabancı olmadığı meydana çıkar. Yaprakçıkları, ayrı ayrı tecessüm ettirilmiş ortadaki çiçekten başka, biraz daha küçük beş yapraklı diğer beş çiçekle teşekkül eden bu kompozisyon, çok stylisé bir karakter taşır. Çiçeklerin yanından, tomurcuklarla dolu küçük ve taze filizler çıkar.

Müşahedemize göre bu çiçekler, XV. asrın başında moda olmağa başlamıştır.¹⁹³ Celâyir mektebinin beş yaprakçıklı bu çiçekleri, yaprakçıkları belirtilmiş veya belirtilmemiş tipleriyle teşkil edilmiş kompozisyonları, bizimkine büyük bir yakınlık gösterir.¹⁹⁴ Tomurcuklar da iyice gösterilmeğe çalışılmıştır.

1410 tarihli, Şiraz mektebine ait eserde ise¹⁹⁵, güller tek olarak ele alınmıştır ve beş köşeli karakteri de ortadan kalkmıştır. Bunları başka kategoride mütalea edeceğiz.

B a y s u n g u r devrinde, Ş e y h i ' n i n bu motifinin en yakın ve mükâmil nünunelerini bulabiliyoruz (Şek 1). GMK'de yaprakçılar iyice belirtilmektedir. Tomurcuklar da bol olarak gösterilmektedir. GMS'de yapraklar çok fazlalır. Bununla beraber Ş e y h i ' n i n çiçeğine benzeyen örneklerle rastlamak mümkündür.

1473 tarihli bir hamsede (TpSM-789-H), güllerin etrafının pek fazla yapraklarla çevrilmiş olduğu müşahede edilir.

XV. asrın ortasında, ehemmiyet daha ziyade zeminde yapraklara verilmiştir. Muhtelif şekillerde yaprak demetleri yapıldıktan sonra çiçekler bunlar üzerine konmuştur. Bir kısmında tomurcuk ilâve edilmişse de ekserisinde ihmal edilmiştir.

Susam :

1463 senesine ait bir hamse de bu tip çiçeklere rastlıyorsak da tomurcukları pek fazla mübalâğa edilmiştir.¹⁹⁶

B e h z a d mektebinde tekrar modacı olan bu çiçekler, biraz daha büyük ve mübalâğalıdır. Yaprakçıkların kenarları, kalın beyaz çizgilerle çizilmiştir.¹⁹⁷ Yaprakları, ya üzüm yaprağı şeklinde¹⁹⁸, veya

¹⁸⁷ Kühnel, Aynı esr. 850, 862.

¹⁸⁸ Bk. Şek. 16.

¹⁸⁹ TPSSM— 774, 781-H nr. lı eserlerde.

¹⁹⁰ M a r t i n, II, 60, 61.

¹⁹¹ TPSSM — 1515 H, Şahnamenin atlarında.

¹⁹² S a k i s i a n, fig. 156.

¹⁹³ Bu motifler, De m o t t e şahnamesinde görülmeye başlar (Kühnel, SPA, V, 851). Zübdetü't-Tevarih'de çoktur.

¹⁹⁴ K ü h n e l, Aynı esr. 856 A.

¹⁹⁵ K ü h n e s l, Aynı esr. 861. A.

¹⁹⁶ S c h u l z, II, 46B.

¹⁹⁷ K ü b n e l, SPA, V, 889.

¹⁹⁸ S c h u l z, II, 57.

hut da kenarları dantelalıdır. Halbuki Ş e y h i'nin eserlerinde bulunan bu tip çiçeklerin yaprakları düz ve mızrak ucu şeklindedir.

XVI. asrın başında Ş e y h i'nin çiçeklerinin güzel örneklerine rastladığımızı da itiraf etmeliyiz.¹⁹⁹ Bunlar bilhassa Uzakşark karakterini taşıyan çiçeğidir.

Fikirlerimizi hülâsa edersek, (Lev. I) daki çiçeği, Uzakşark karakterini taşıyan bir minyatürde bulunmasına rağmen, geniş olarak T i m u r i l e r mektebine dahil bir motif olarak kabul edebiliriz. Çünkü bu mektebin içine Ş iraz da dahildir. Fakat Uzakşark karakterindeki bu eserin içine nasıl girmiştir? Yoksa bu eserin menşei de aslında Ortaasya veya Uzakşark menşeli miydi? Görülüyor ki bir çok problemler ortaya çıkmaktadır.

Kaplanla öküzün mücadelesini tasvir eden sahnenin zeminine yapılan çiçek, biraz acce olarak yapılmıştır. Hatta sonradan da ilâve edilmiş olabilir. Fakat çiçeğin karakteri muahhar devirlerle pek telif edilemez. XV. asır ortasına ait hususiyeti taşıyor. Bundan sonraki devirler için, H e r a t mektebi ile pek telif edilememektedir. Yahut da Herat mektebi ile menşei bir, fakat inkişafı ayrı bir mektep aramak icap etmektedir (Şek. I).

Elinde yılan tutan şahsı ihtiva eden eserde, yukardaki eserdeki acele yapılmış çiçeğin çok yakın bir tipine rastlıyoruz. Bu deliller, Ş e y h i imzasını taşıyan eserlerdeki motif birliğini ispat eden delillerden birisidir.

Susam .

Şeyhi'nin bir *Kelile ve Dimne* minyatürünün sol tarafında, büyük ve geniş yapraklı bir çiçek görülmektedir. Bu yapraklara ve çiçeğe çok benzeyen diğer bir çiçeği de atmaca minyatüründe bul-

maktayız. Her ikisi de dört yapraktan teşekkül etmiştir. Yaprakların arasına üç çiçek konmuştur. Her iki eser de "Ş e y h i imzasını taşır. Bu imzayı taşıyan eserler arasında üslup birliğini ve motiflerin vahdetini ispat edecek delillerden birisi de budur.

Bu minyatürün sağ alt köşesinde bulunan susam da tetkike değer. Bu nebatın yaprakları karakteristiktir. Aynı yapraklar muhtelif çiçeklerle birlikte görülürler İlhani devrinden itibaren, bu yaprakların karakteristik nümuneleri görünmeğe başlar.²⁰⁰ Bazı yapraklar arkaya doğru keskin bir şekilde kıvrılmıştır. Her kökte altı yapraklı üçer çiçek bulunur.

Aynı yapraklarla süslenmiş nebatları, tam manasile Uzakşark karakteri taşıyan eserlerde de görürüz.²⁰¹ C e l â y i r mektebinde çiçekler teklesir.²⁰² B a y s u n g u r devrinde çiçekler iki tane olur. Ve ekseriyetle birisi öne doğru eğilmiştir.²⁰³ 1477'de çiçekler gene tek olur. (TpSM - 795-H) ve (TpSM - 1515-H) deki hamse-lerde bunu açıkça görebilmekteyiz. Fakat bunların hiç birisi bizi tatmin etmemektedir. Çünkü bizimki açmamış, onlar ise açmış susamdır.

Gül Dah :

22 a daki Gül dalının başka kopyasına rastlayamadık. Ş e y h i imzasını taşıyan bu minyatür, biraz eski bir karakter taşır. Muntazam bir inhina ile yukarı doğru çıkar. Bu inhina yerlerinde, iki gül vardır. Güllerin şekilleri (Lev. VIIa) daki güle benzemezse de yaprakları çok yakındır. Hafifçe arkaya doğru kıvrılmışlardır. Gül ve tomurcuklar üzerinde, altın yaldızla hafif hare ve çizgiler meydana gelmiştir. Dalın boyu haddinden fazla uzamıştır. Bordür tezyinatı olarak kullanılan bir dal olması da muhtemeldir. Küçük kelebekçiklerin uçuşması eserin bir Uzakşark motifi olması ihtimalini fazla-
laştırmaktadır.

¹⁹⁹ Cenneti tasvir eden bu tablo, S c h u l z' un "anfang des 16. jahrhunderts" demesine rağmen (II, 72), M a r t i n "about A. B. 1440" demektedir (II, 57). Bu eser, Martin'in dediği kadar eski olmasa bile, XV. asırdan sonraki üslubu da pek fazla ihtiva etmektedir.

²⁰⁰ M a r t i n , II, 44.

²⁰¹ M a r t i n , Aynı esr. 33.

²⁰² M a r t i n , Aynı esr. 45.

²⁰³ K ü h n e l , SPA, V, 866, 872.

1436 tarihli *Paris Mirâcname* nüshasında buna benzer bir dala gene rastlamaktayız.²⁰⁴ Yapılış şekillerinde ve üslûp bakımından aralarında fark vardır. Fakat yaprakların şekli ve gülün katmer katmer tecessüm ettirilişi bakımından mukayeseye değer. Bu eserin üzerinde *Uygurca* yazı da vardır.

Eserin *İslâmî* bir menşeye dayandığı çok şüphelidir. Bu eseri gördükten sonra *Manî* minyatürlerindeki bordürleri hatırlamamak elden gelmez.²⁰⁵ Arada büyük bir zaman farkı vardır. Bunu kabul etmek lâzımdır. Kelebekler, *Yüan* devri üslûbunu hatırlatır.²⁰⁶

Kamış :

(Lev. Vb) de yaprakları, kamışa benzeyen, uzun nebatlar görülmektedir. Uçlarında büyük başaklar vardır. *Cami'üt-Tevarih*'lerde bu nebatların küçük boylu tiplerine rastlanır.²⁰⁷

Kelile ve Dimne kitaplarında bu motife çok rastlanır.²⁰⁸

²⁰⁴ Kühnel, SPA, V, 877. Bu çiçeğin esas mevzu ile bir ilgisi yoktur. Eserin sağ köşesine bir kenar süsü olarak konmuştur.

²⁰⁵ R. Grosse, Les civilisations de l'Orient, Paris 1930, 167.

²⁰⁶ Çinde *Mogal* devri minyatürcülüğünün en büyük mümessili *Ch'ao Mengf*'un mensup olduğu mektebin en belirli motiflerinden birisi bu böcek ve kelebeklerdir (W. Cohn, La Peinture Chinoise, Paris - London 1948, S. 27.

²⁰⁷ Martin, II, 43.

²⁰⁸ Kühnel, SPA, V, 843.

Bayungur devrinde çok küçük tiplerine rastlanır.²⁰⁹

XV. asrın ortasında, bunların küçük yapraklı tiplerine rastlanır.²¹⁰ (Şek.) daha uzun yapraklı ve bizinkine yakın tipleri bu tarihten itibaren çok görülür.²¹¹

Bu motif, *belirli olarak Behzad* imzalı bir eserde meydana çıkar.²¹² Necdense, *Behram Gur*'un av sahnelerinde bu motifler çok görülür. Hatta XVI. asırda yapılmış av sahnelerinde bile bu motif ihmal edilmemiştir.²¹³

Bu nebatların, bizim eserlerimizde de *Behram Gur*'un av sahnesinde bulunması karakteristik bir vasıf olarak kabul edilmelidir. Bu bakımdan *Şeyhî* ile *Behzad* arasında bir yakınlık ve münasebetin bulunduğunu kabul etmek mümkün olabilir.

(Lev. Vb) deki av sahnesini, elimizdeki malzeme ile karakterize edemedik. Günebakan nebatlarına benzeyen bu çiçekler, kendilerine has bir hususiyet arzederler. Çiçeklerin yukardan aşağıya veya yanyana dizilişi, yapraklarla teşkil ettiği kombinezon, XV. asrın ikinci yarısına has bir tip manzara arzeder. Fakat aynı çiçeklere kaynaklarda rastlayamadık.

²⁰⁹ Kühnel, Aynı esr. 866.

²¹⁰ Martin, II, 64.

²¹¹ Kühnel, Aynı esr. 881.

²¹² Martin, II, 67.

²¹³ Schulz, II, 80, 90.

Res. 1 — (Levha Ia)

Res. 2 — (Levha I b)

Res. 3 — (Levha II a)

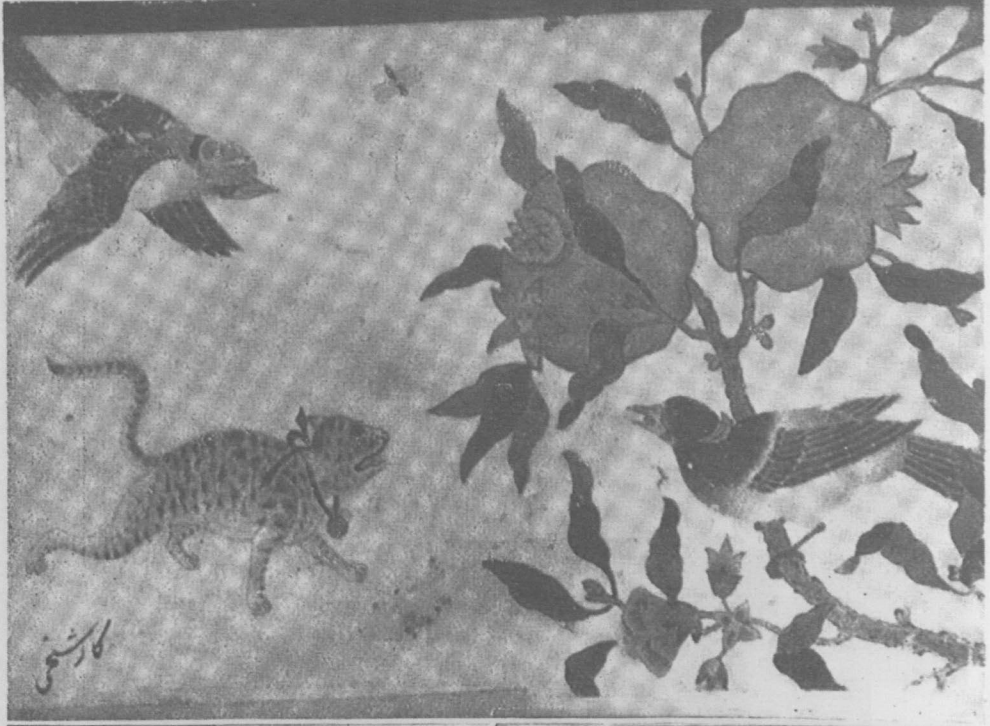
Res. 4

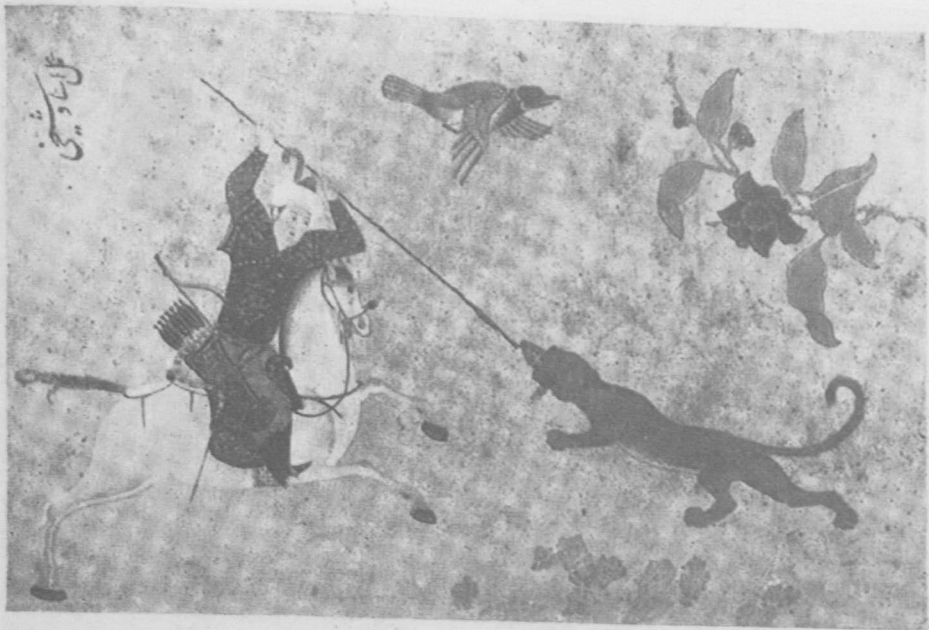
Res. 5 — (Levha V a)

Res. 6 — (Levha V b)

Res. 7

Ses. 8 — (Levha VII a)

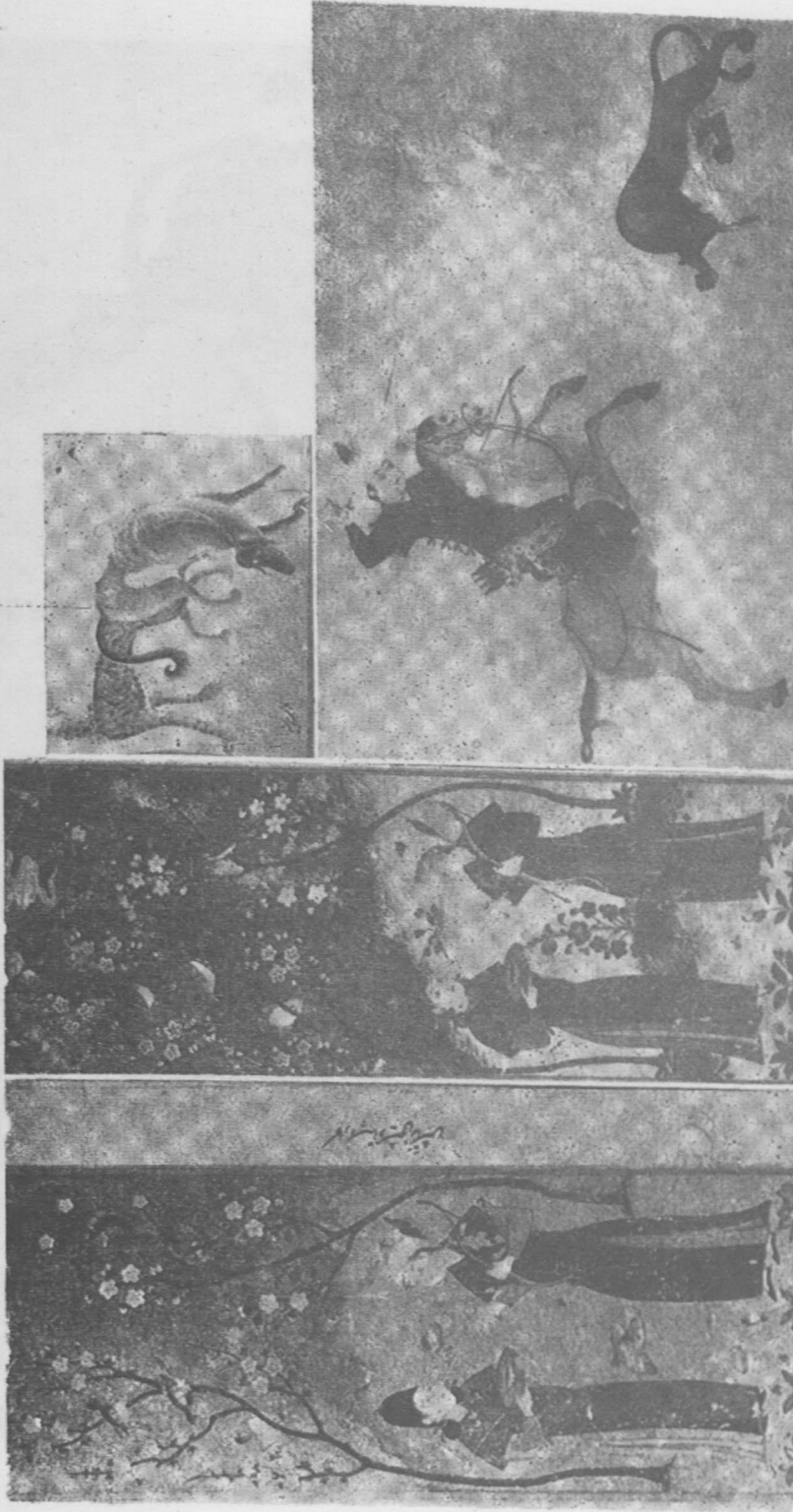
Res. 9 — (Levha VII b)

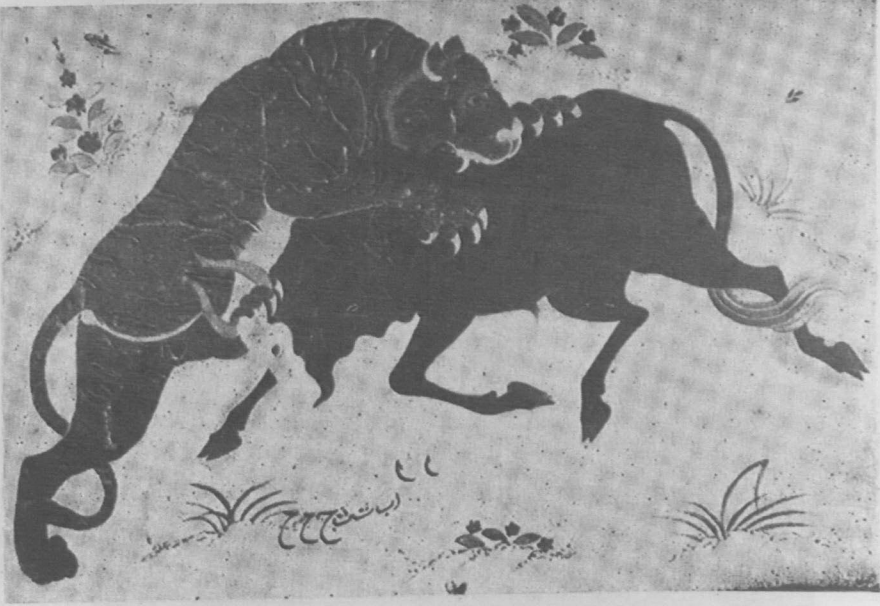
Res. 10 — (Levha VIII a)

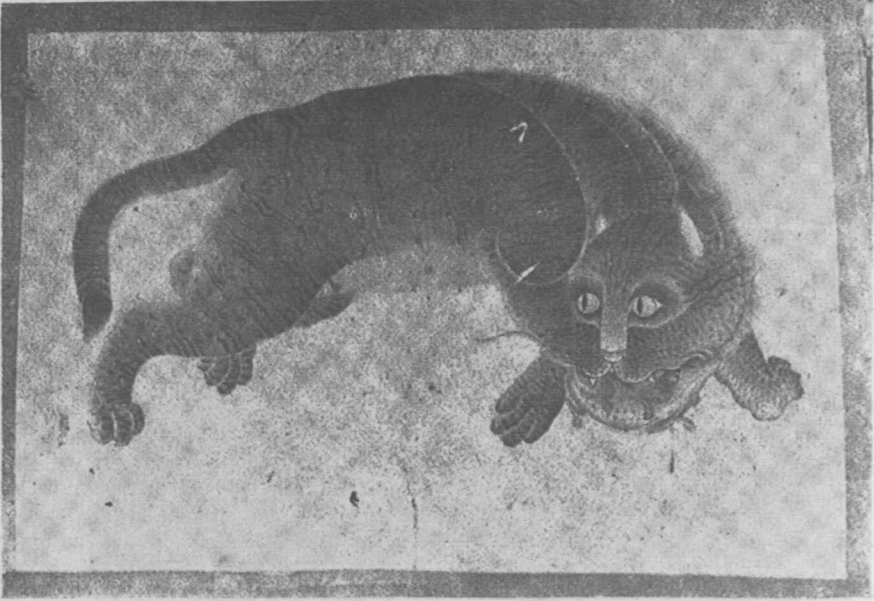
Res. 11 — (Levha VIII b)

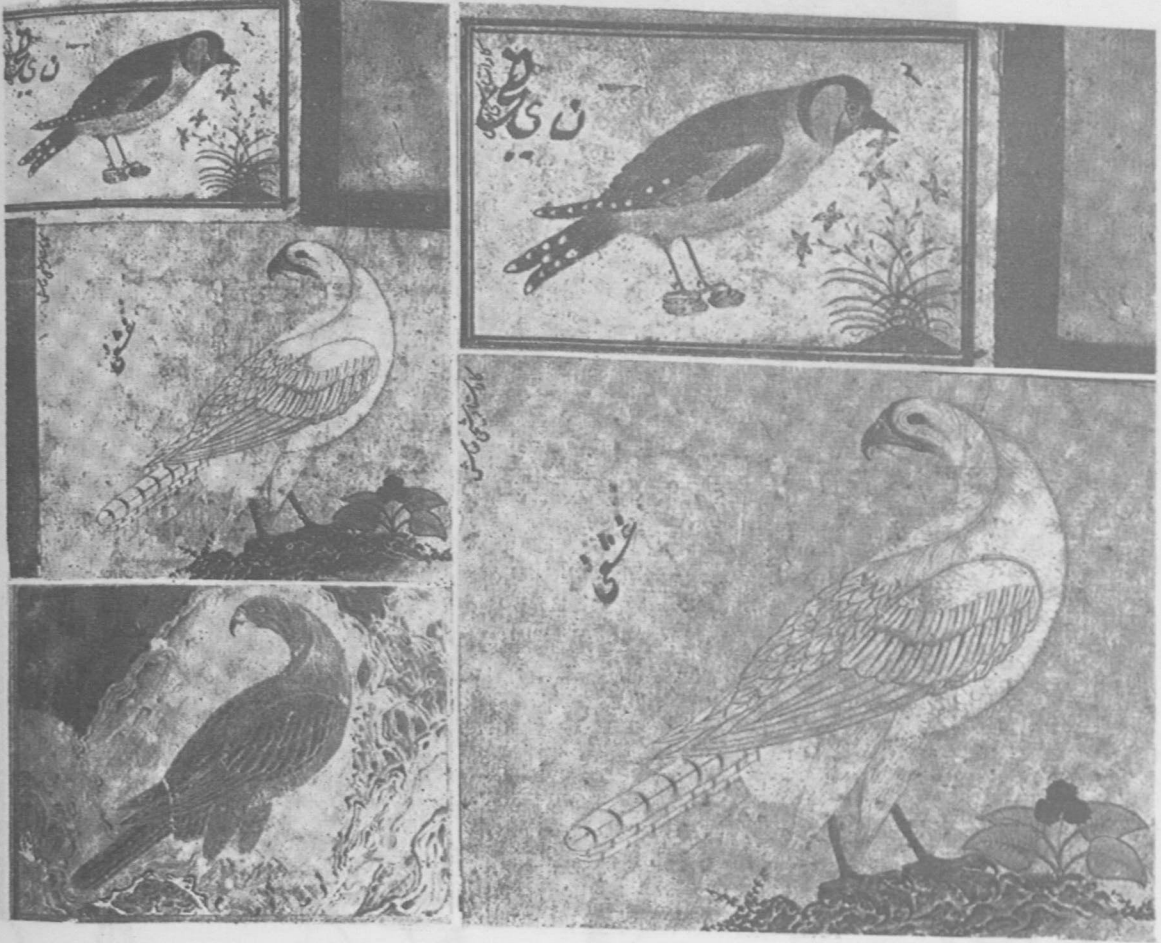
Res. 12

Res. 13 — (Levha X a)

Res. 14 — (Levha X b)

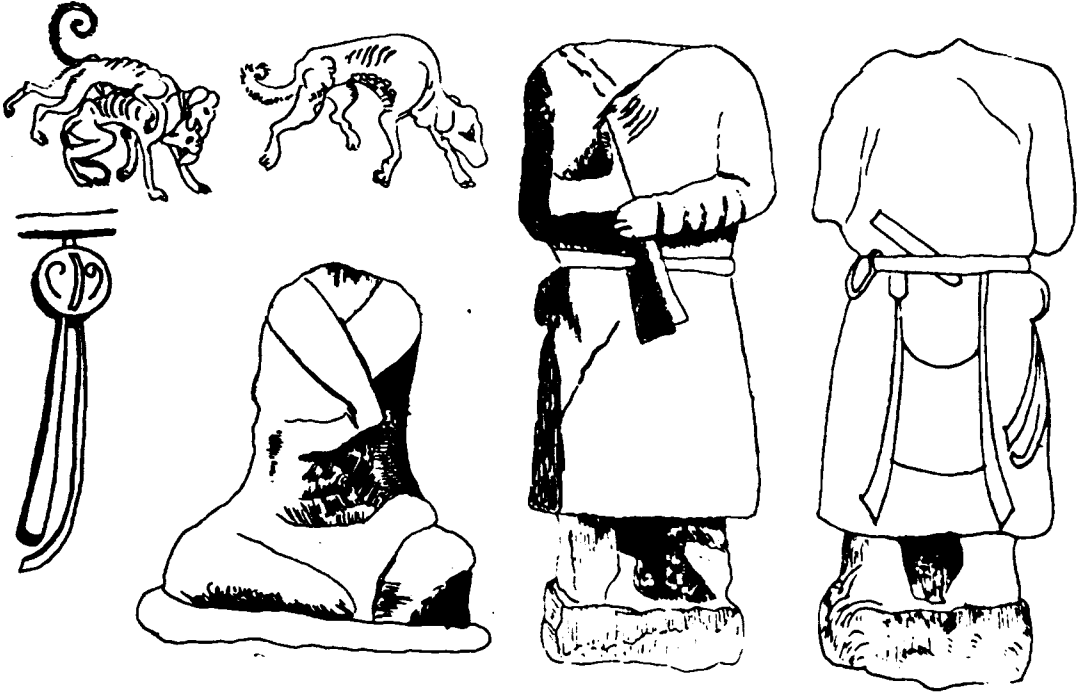
Res. 15

Res. 16

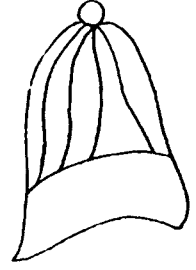
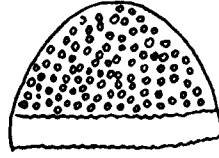
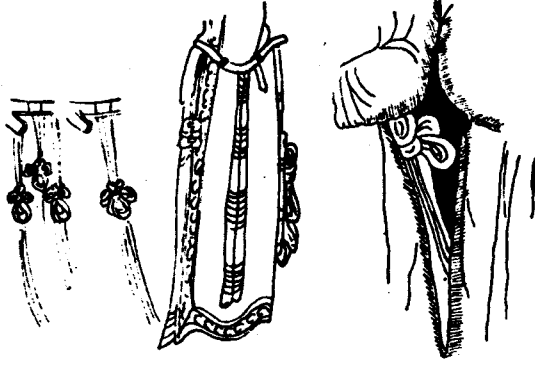

Şekil -- 1

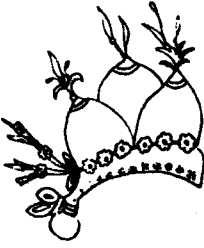

Şekil -- 2

Şekil — 3

Şekil — 4

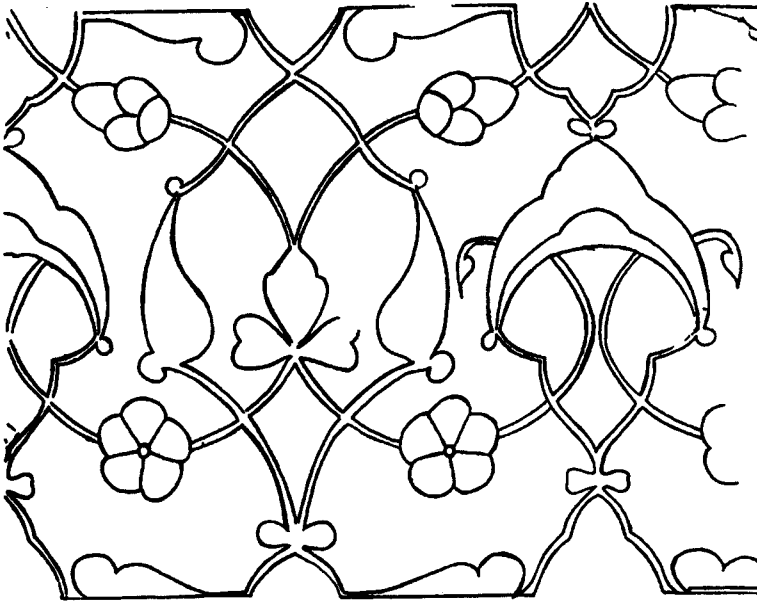

Leo. II A.

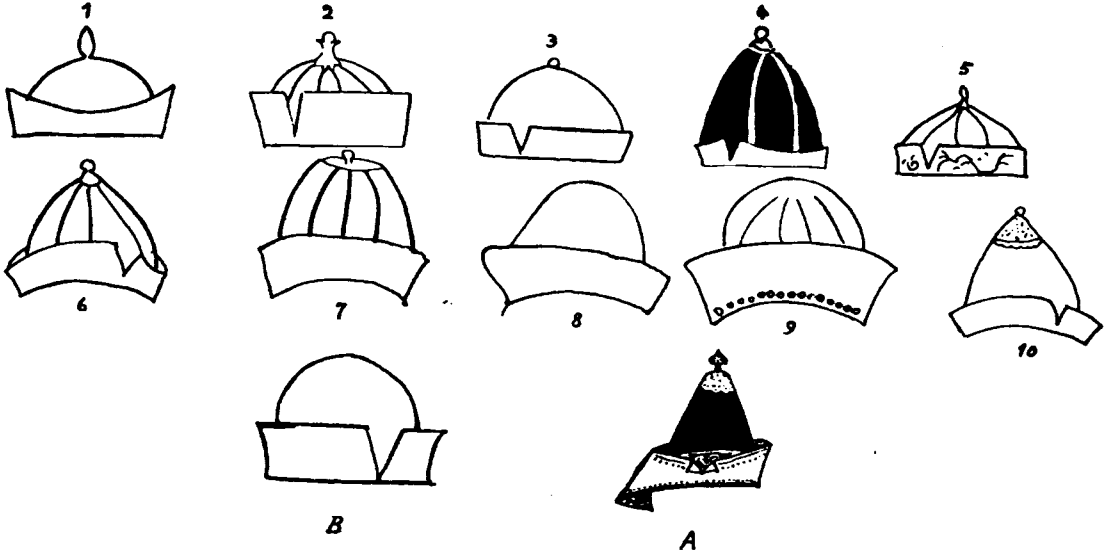

Leo. I A.

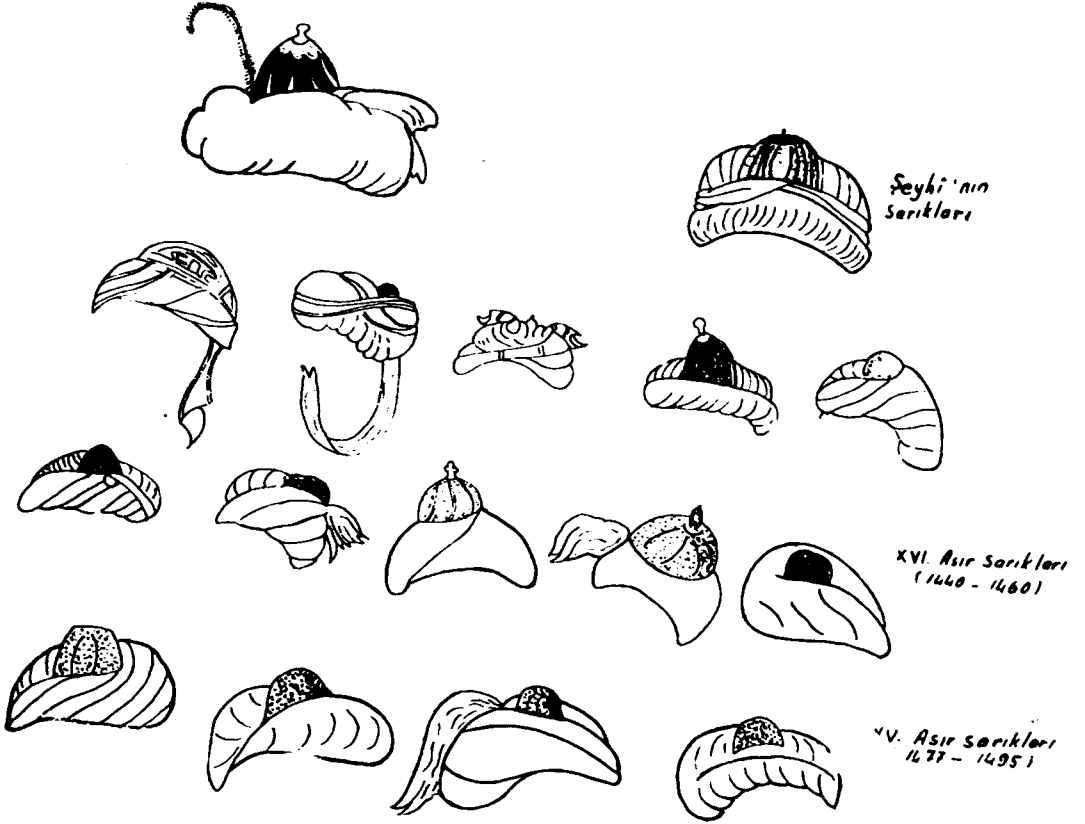
Şekil — 5

Şekil — 6

Şekil -- 7

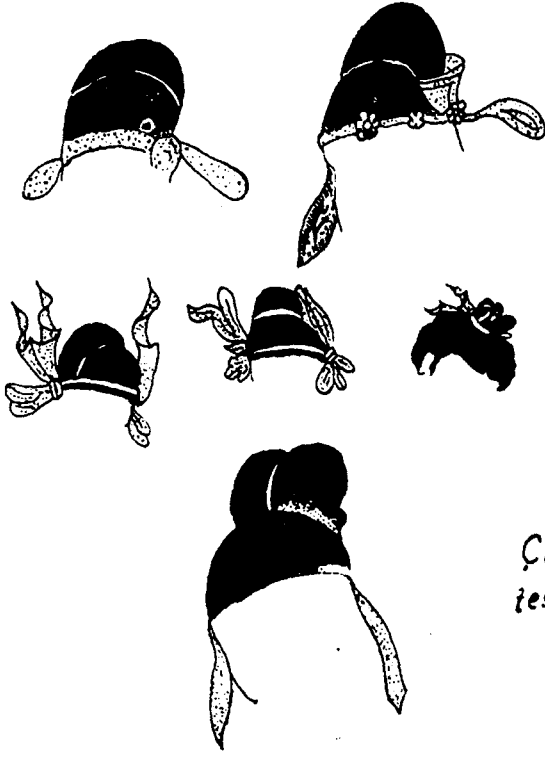

Şeyhi'nin Sarıkları

XVI. Asır Sarıkları
(1460 - 1460)

XV. Asır Sarıkları
1677 - 1495

Şekil -- 8

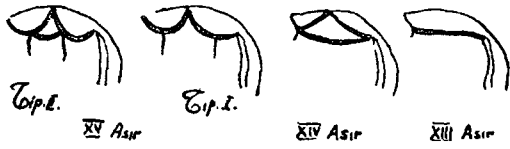

Şeyhi imzalı
minyatürlerde

2153 Nr. lı albümün
Çin minyatürlerinde

Çinde yapılmış Ortaasya
tesiri taşıyan Mogol devri
Çin minyatürlerinde

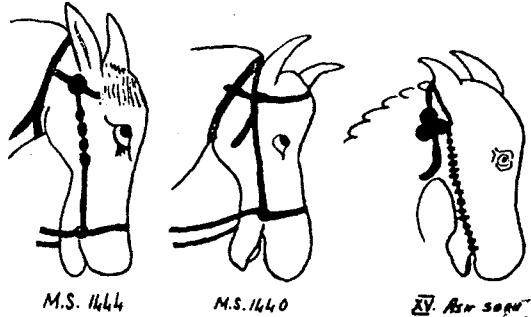
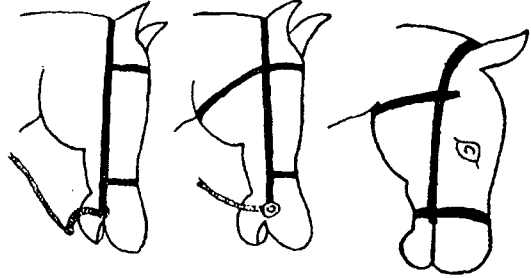
Şekil -- 9

Şekil -- 10

XIII Asır

XIV Asır başı

Şekil 11 - 12